

SKRADIN POD VENECIJOM

JOSIP ANTE SOLDI
Franjevačka gimnazija u Sinju

UDK: 949.713 Skradin
Izvorni znanstveni članak

Primljeno: 1980-04-14

U vrijeme turskog gospodstva Skradin ima više trgovačku nego stratešku ulogu. Preko njega se odvijala trgovina za Bukovicu, Liku, Bosnu i obratno. Za Kandijskog rata Mlečani ruše Skradin, a 1669. opet ga vraćaju Turcima ne napuštajući misao o ponovnom zauzimanju koje se ostvarilo god. 1684, nakon čega dolazi do obnavljanja života i naglog naseljavanja stanovništva, većinom iz Promine i Petrova polja. Skradin ponovo postaje strateško mjesto za okupljanje vojske u ratnim operacijama prema Kninu. Stoga su obnovljene skradinske zidine. Osvajanjem Sinja i Knina Skradin gubi na vojničkom značenju pa je mletačka vlast nastojala urediti redovne oblike vlasti. Dolaskom biskupa i njegova kaptola u Skradinu se probudila svijest njegovih građana o njegovoj nekadašnjoj slavi. Uspostavljanjem općine dolazi do većeg kretanja stanovništva. Doseljava popriličan broj stanovnika iz Italije, Hercegovine, Novog, južnog Primorja, Imotskog, Sinja, Mostara i Zadra s okolicom. U 18. st. Skradin postaje malo ali važno tržište kroz koje je roba iz Bosne prolazila za Šibenik i odatle dalje. Takva prolazna trgovina ekonomski je ojačala samo nekolicinu obitelji, dok je unutarnja trgovina ostala u granicama osrednjosti.

Skradin je u vrijeme turskog gospodstva bio malo mjesto. Nije imao toliko strateško koliko trgovačko značenje. Preko njega išla je trgovina, osobito soli, za Bukovicu i Liku, ali i obratno, a na Skradinskom buku bile su mlinice, važne stanovnicima šibenske okolice. Upravo su stoga vladali pomirljivi odnosi između Šibenčana i Skradinjana sve do ratova u XVII st.

Već u kandijskom ratu (1645-1669) Skradin je g. 1647. zauzet, ali ga je, nakon neuspjeha pod Kninom (1654) opći providur Lovro Dolfin dao porušiti. Skradin je vraćen Turskom Carstvu.

Ipak, Mlečani nisu napuštali misao o ponovnom zauzimanju Skradina i stoga su mletački providuri o njemu izvještavali svoju vladu. Antun Priuli u svom izvještaju iz g. 1670. prvenstveno je naglasio važnost šuma uz obalu rijeke Krke i kod Šibenika. Njihovom eksploatacijom mogao se po njemu podići arsenal za rude koje su, doduše, četiri dana hoda udaljene u unutrašnjosti, na području Bosne, ali se željezna rudača, piše, može dovući rijekom do slapova i dalje vodenim putem do Šibenika. Providur je spomenuo i katran i tvrdu smolu na Prokljanu. Osim toga, uzgoj lana i konoplje u polju Bilaja i uopće sisanje žitarica, pa čak i riže, te uzgoj vinove loze moglo bi po njemu pridonositi komori velike koristi, jer je u vrijeme kratkog gospodstva nad tim krajem

šibenska komora dobivala oko 18.000 dukata godišnje od poreza za meso, ribu, žito i mlinove u Skradinu ili bolje uz rijeku Krku.¹

Skradin je konačno osvojen g. 1683, u vrijeme općega narodnog ustanka protiv muslimana u Dalmaciji.²

Opći providur Lovro Dona izvjestio je 12. listopada 1683. senat kako muslimani, zahvaćeni strahom, bježe iz utvrđenih mjesta Obrovca, Knina i Skradina. Oni su, naime, preko Mletaka (!), kako on piše, čuli o porazu turske vojske pod Bečom.³ Iako su se na taj glas digli krajišnici, Venecija se ipak nije odmah odlučila na rat protiv Turske.⁴ Stoga je isti providur 27. listopada javio senatu kako je pisao sandžak - begu da mletačka vlada želi očuvati u Dalmaciji mir, ali da postoji opasnost krajiškog napada i na Skradin.⁵ Ta se pretpostavka obistinila, jer je 2. studenog providur javio kako su krajišnici otjerali muslimane iz Skradina, od kojih su neki pobjegli u Šibenik. Oni su od šibenskog kapetana tražili da im se dade straža i da ih se prebaci na sigurno mjesto. Suradnja krajišnika s jedne i s druge strane granice vidi se iz pisma fra Grgura Šutića. On je u ime "konta" Grgura Mievića iz Skradina pisao općem providuru kako krajišnici neće ratovati jedni protiv drugih nego će doći pod vlast Venecije.⁶ Slično je bilo i u drugim stranama.⁷ Skradin je, međutim, već tada bio opljačkan i uništen, tako da je 7. prosinca providur ponovno javio kako su muslimani iz Skradina, tada u Šibeniku, zatražili da ih se prebaci u Split, odakle bi se sigurnije prebacili u turski kraj.⁸

U opći ustanak krajišnika počele su se uplitati strane sile, osobito Austrija i papa. To je g. 1684. prisililo Veneciju da stupi u rat (29. IV 1784) ali i da uredi postojeće stanje do kojega je u Kotarima došlo nakon osvajanja toga širokog područja.

U prvoj takvoj administrativnoj podjeli 13. srpnja 1684. izvanredni providur Dominik Mocenigo odredio je da kavalir Ivan Krst. Soppe bude nad

1 G. Novak, *Commissiones et relationes Venetae*, vol. VIII, MSMHSM JAZU, vol. 51, Zagreb 1977, 10-35.

2 G. Stanojević, *Dalmacija u doba Morejskog rata 1684-1699*, Beograd 1962, 25. i sl.

3 B. Desnica, *Istorija kotarskih uskoka 1646-1684*, sv. I, SAN Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskog naroda, III odeljenje, knjiga XIII, sv. I, Beograd 1950, 257-258.

4 G. Stanojević, n. dj., 45. i sl.; E. Eickhoff, *Venedig, Wien und die Osmanen. Umbruch in Südosteuropa 1645-1700*, 1970, 412. i sl.

5 B. Desnica, n. dj., 267.

6 *Isti*, 277-278.

7 *Isti*, 280-281.

8 *Isti*, 291.

selom Vranom, Tinjem, Jagodnom te nad okolnim mjestima sa Skradinom, Ostrvicom, Bribirom i Kožulovim Poljem (Lišane).⁹

POČETAK OŽIVLJAVANJA ŽIVOTA

1. Nakon osvajanja Skradin je bio mjesto u kojem se sakupljala vojska za ratne operacije prema Kninu. Iako je grad velikim dijelom bio porušen, kako svjedoči 23. veljače 1685. opći providur Petar Valier,¹⁰ ipak se u njemu naselilo prvotno dosta stanovnika (non pochi abitanti) pod svojim knezovima, jer Mlečani nisu bili još uveli svoje upravitelje. Valier je naglasio kako novo stanovništvo nije zanemarilo obrađivanje polja. Providur je vidio da je Skradin slabo zaštićen i stoga je naredio ing. S. Boucautu (Bucco)¹¹ da izradi nacрте za popravljjanje zidina oko grada, a luka je morala ostati otvorena - "la strada dell'obediENZA". On je pomišljao na stvaranje jačeg naselja u kojem bi se podigle državne štale za šibensko područje. Mislio je i na podizanje mosta preko Krke i na držanje ratnih lađa na slapovima zbog napada na Knin, ali ga je Boucaut uvjerio kako je to nemoguće zbog mnogih slapova Krke.

Opći providur je ponovo 1. ožujka naglasio kako bi se u Skradinu mogle podići konjušnice.¹² Kad je 8. rujna iste godine stigao u Šibenik, zanimao se kod šibenskog kneza i kapetana da li se što u Skradinu poduzelo. Odgovor je sigurno bio negativan, jer je samo naglašeno kako bi trebalo postaviti u Skradinu jednoga vojničkog časnika - "un capo" - s nešto vojnika, ne toliko da brane grad, koliko da paze na nepodložno stanovništvo. Providur je u izvještaju naglasio za Skradin: "Il Posto e importante, la gente fiera, e l'introduzione di governo sara ottima".¹³ Stoga je pregledao Skradin početkom g. 1686. i ostavio Foscarinija da ispita što bi trebalo izgraditi za obranu grada.¹⁴ Tome je trebalo poslužiti i osnivanje franjevačkog hospicija u Skradinu,¹⁵ za koju je nacrt izradio isti inženjer (Boucaut). U spisima se naglašavalo kako su franjevci doveli u Skradin oko 1.500 obitelji, koje su oni pastorizirali, pretvorivši u Skradinu veliku mošeju u crkvu.

Prema pisanju Gašpara Vinjalića,¹⁶ izvanredni opći providur Dominik Mocenigo (1684) preporučio je visovačkom gvardijanu Šimunu Brajenoviću

9 Isti, sv. II,

10 Historijski arhiv Zadar (HAZd), Dispaci I, 12-20.

11 I. Grgić, Obnova vlasteoske općine u Skradinu 1705. godine, Zadarska revija VII/1958, br. 2, 419.

12 HAZd, Dispaci I, 25-29.

13 HAZd, Dispaci I, 136.

14 HAZd, Dispaci III, 81.

15 HAZd, Spisi op. prov. P. Valiera I, 126-133; A. J. Soldo, Samostan Majke od milosti na Visovcu, Kačić II, Đakovo 1969, 180.

da dovede narod s turskog područja u skradinsku okolicu, što su franjevci - župnici i učinili. O tome postoji potvrda koju su potpisali harambaše: Filip Sunara, Ilija Veleglavac i Miloje Vulinović i glavari Luka Ciković (Živković), Ivica Silov i skradinski suci Vid Civković, Grgur Žepina, Ivan Maroević i Ivan Pozdar.¹⁷ To je stanovništvo došlo iz Petrova polja i Promine i uopće iz Zagore, a smjestilo se u sam Skradin i njegovu unutrašnjost.

Karlo Kosor¹⁸ objavio je popis novodošlog stanovništva u šibensku okolicu i u Skradin iz god. 1684. To je stanovništvo većinom bilo iz Promine i Petrova polja. Prvotno su se smjestili bliže Šibeniku, a poslije se smirili u Skradinu i njegovu području. Stoga su iste osobe, pa i harambaše, upisane u primorskim mjestima i oko Skradina. Banderija kapetana Luke Živkovića imala je 82 muškarca i 211 članova s djecom i ženama, kapetana Ivica Silova 87 muškaraca sposobnih za oružje a usve 298 osoba, dok je banderija kapetana Filipa Sunare brojila 67 odraslih muškaraca i usve 229 članova.

Skupa sa stanovništvom katoličke vjere došli su i pravoslavci, od kojih su neki (Veleglavac, Vulinović) potpisali gornju potvrdu. Oni su se naselili pod Bribirom, na području Vaćana, Bratiškovaca i drugih sela gdje su se sačuvali do danas. Na njih su utjecali monasi iz manastira Arandelovac na rijeci Krki.

Prvobitna briga mletačkih vlasti bio je rat koji je, zapravo, tek počeo. Stoga je 1. siječnja 1685.¹⁹ određeno da Skradinjani moraju s osam ljudi čuvati Roški slap, a s dva čovjeka Uzdah - kulu i brdo iznad Skradina, zapravo u Dubravici, gdje se dizala tvrđava.²⁰ Harambaše su vodile svoje ljude u vojne pohode, manje napade na neprijateljsko područje. Vlasti su ih zato darivale boljim zemljama i nagradama u baškotu.²¹ Tako je god. 1688. naredeno Mijatu Vermaliću iz Skradina da skupi kompaniju pješaka od 50 ljudi od osamnaeste do pedesete godine i da ih dovede u Omiš.²²

16 G. Vinjalić, *Compendio storico e cronologico delle cose più memorabili occorse agli Slavi in Dalmazia*, 164. Rukopis se nalazi u rukopisnoj knjižnici na Visovcu. Mi smo upotrebljavali prijepis Š. Urlića koji se čuva u samostanskoj rukopisnoj knjižnici u Sinju, fasc. 13.

17 Arhiv samostana Visovac, Fasc. 1, 45; Arhiv samostana sv. Lovre Šibenik, fasc. 1, 80; A. J. Soldo, n. dj. 175, bilj. 95.

18 K. Kosor, *Drniška krajina za turskog vladanja*, Kačić XI/1973, 183-192.

19 HAZd, *Spisi op. providura P. Valiera II*, 59-60.

20 Tvrđava je ucertana u djelu: V. M. Coronelli, *Mari, golfi, isole, spiagge, porti, città, fortezze er altri loughi dell' Istria, Querner, Dalmazia...*, Venezia, 1668, 54.

21 HAZd, *Spisi op. prov. P. Valiera II*, 60-61. Opći providur je 1. ožujka 1685. odlučio da se dade Luki Goreti, harambaši Velima, "um peso di biscotto" mjesečno a jednako Ivici Blaževiću, Ivici Silovu, Filipu Sunariću, Luki Živkoviću, Iliji Veleglavcu, Miloju Vulinoviću i Koji Ivančeviću, harambaši Skradina.

22 HAZd, *Spisi op. prov. G. Cornara*, I, 147.

Da bi se jače učvrstila vlast, Valier je 1. studenog 1685. imenovao Nikolu Divnića pok. Danijela za gubernatura Skradina s plaćom od 15 dukata mjesečno.²³ On je vršio vojno - zapovjedničku i izvršnu vlast uz pomoć harambaša, ali je bio zavisao od šibenskog kneza i kapetana.

2. Nakon osvajanja Sinja (1686) i Knina (1688) rat se u Dalmaciji prebacio na jug, prema Imotskoj krajini i Hercegovom. Stoga je kraj oko Skradina izgubio vojničko značenje, a prilike su se počele normalizirati. Stoga su mletačke vlasti nastojale urediti redovne oblike vlasti.

Opći providur Jeronim Cornaro²⁴ uredio je 11. ožujka 1689. granice i unutarnju podjelu šibenskog kotara. Područje se podijelilo u tri područja - "pertinenze":

1. Debanović, Banjevci, Putičane, Dazlina i Rakitnica,
2. Velim, Grabovci, Gaćezezi i Razlina,
3. Bribir sa svojom okolicom i Skradin sa selima: Čulišić, Dubrvice, Plastovo, Bratiškovci, Rupe, Ićevo, Smrdelj, Vaćane, Ždrapanj, Biljane, Sonković i Gorica.

Svako područje (pertinenza) odlukom senata (2. II 1688) biralo je svoga glavara ili gubernatura. Gubernatur se brinuo oko opskrbe tvrđava i sela, stvarao kapetane i suce s kojima je popisivao osobe sposobne za oružje da bi narod živio, naglašava se, u ljubavi i miru i da bi uvijek bio spreman na obranu državnih interesa. Providur je, međutim, odredio da providuri zbog lakše obrane od neprijatelja moraju rušiti "morlačke" kuće raspršene po poljima i prisiljavati narod da se naseljuje u zbijenim selima, gdje će se osnivati lige i brinuti njezini službenici. Glavna dužnost članova lige bilo je osiguranje vršenja gubernaturovih zapovijedi i kažnjavanje prekršitelja, briga oko obrađivanja zemalja što su ih obitelji dobile u diobi, uz davanje desetine državi. Svaka dva mjeseca liga se morala sastajati u mjestu koje odredi gubernatur. U nju su ulazili samo narodni zapovjednici. Raspravljalo se o provizijama, upravljanju nad narodom, o uskraćivanju dominikala, nanašanju štete i o krađama. Liga je mogla, prema starim običajima, suditi lakše prestupe kao krađe, banditizam ili psovanje, a kazne su mogle biti 25 dukata, od kojih je polovica išla u državnu blagajnu a polovica u blagajnu lige. Oskvrnitelje djevica i žena dobra glasa moglo se kazniti čak sa 100 reala, oduzimanjem imanja ili predati sudu. Ligin sud bio je u prvoj "istanzi" i protiv njegove osude moglo se pozvati na kapetana i gubernatura. Najstrože je bilo zabranjeno dizanje buna protiv kapetana područja, gubernatura, sudaca i glavara uz kaznu oduzimanja slobode i predaje u ruke pravde. Posebno je naredeno kapetanu

23 HAZd, Spisi op. prov. P. Valiera II, 177-178.

24 HAZd, Spisi op. prov. G. Cornare, I, 642-544.

krajine da popiše jahače životinja za državne potrebe. I u Skradinu je guvernaturov morao sa sucima i harambašama stvoriti ligu i intervenirati u općoj skupštini, gdje je imao glas u apelacionom sudu.

Time je Venecija nastojala nastaviti starom ustanovom posoba za pojedina sela i liga na širem području, iako je očito da se radilo o učvršćenju središnje uprave i da je liga morala biti čvrst oslonac njezine vlasti.

U isto vrijeme uređeno je i područje Skradina. Spis o podjeli skradinskog područja objavljen je 19. lipnja 1690.²⁵ Ono je podijeljeno na pet kompanija na čelu s harambašama, kako je već bilo uređeno terminacijom Antuna Dominika Moceniga (1684). Banderije su obuhvaćale ova sela:

1. banderija harambaše Ilije Laće prostirala se polovicom sela Ždrapnja, polovicom Dubravica i Vele Glave,
2. banderija harambaše Miloja Vulinovića obuhvaćala je sela Bratiškovce i Goricu,
3. banderija harambaše Luke Živkovića obuhvaćala je polovicu sela Gornjih i Donjih Rupa i polovicu Vačana i Ićeva do obale Krke,
4. banderija harambaše Pavla Silova prostirala se drugom polovicom Gornjih i Donjih Rupa, polovicom Vačana i Ićeva do obale Krke,
5. banderija harambaše Filipa Sunarića zauzimala je polovicu Dubravica i Ždrapnja.

Iz te podjele vidi se kako je novo stanovništvo ubrzo napustilo grad i smjestilo se u sela. Mletačke vlasti, doduše, popravile su staru tvrđavu, nadodale joj četvrtastu kulu, koja je naslikana na Grimanijevoj katastarskoj mapi, ali je u njoj bila smještena mala posada. Stanovnici naselja, koji su u početku našli pribježište u napola srušenim kućama izbjeglih muslimana, napuštali su Skradin zbijen uz Krku, s nezdravim zrakom, slabim i porušenim zgradama. Seljaci, naučeni na široke prostore i vezani za stoku, nastanjivali su se uz plodna poljica ili uz livade koje su im služile za ispašu stoke.

3. U Skradinu ili u neposrednoj njegovoj blizini pojedinci su dobivali zemlje i kuće. Međutim, ni oni se nisu u njemu stalno nastanili.

Prvi skradinski guvernaturov Nikola Divnić pok. Danijela prikazao je g. 1686. općem providuru Valieru isprave prema kojima je njegova obitelj u starini, još prije pada Skradina pod tursku vlast, posjedovala kuću i vrt u Skradinu, kućicu i zemlje u Plastovu (Dubravice). Taj je njihov posjed, tvrdio je Nikola, uživao musliman Velagić. Nakon prvog zauzimanja Skradina Antun Barbaro vratio je terminacijom (ne spominje se datum) Divnićima staru njihovu baštinu, ali je mirom 1669. Skradin ostao i dalje pod turskom vlašću. Stoga im je Valier 25. ožujka 1686. sve to povratio, jer se Danijel Divnić istakao u mletačkoj službi,

25 HAZd, Spisi op. prov. A. Molina, II, 112'-113.

tako da ga je Marko Krst. Nani poslao u Carigrad a sam je Nikola postao guvernaturn.²⁶ Poslije je Nikola Divnić 17. siječnja 1689. dobio kuću i vrt uz more Skradina koja je pripadala muslimanu Buljugi i 200 kanapa zemalja obitelji Velagić u Plastovu.²⁷ Kako se Nikola kasnije borio u Neretvanskoj krajini, dužd mu je g. 1703. potvrdio te darovnice. Divnići, međutim, nisu stanovali u Skradinu nego u Šibeniku, ali su uživali te posjede.

Među prvim stanovnicima Skradina bila je obitelj Oberti.

Braća Ivan i Franjo Oberti služili su u vojsci. Franjo je organizirao narodne čete - "cernide" - i dobivao 6 dukata plaće mjesečno, što mu je bilo malo. Stoga je 12. veljače 1686. tražio povećanje plaće na 10 dukata.²⁸ Ivan je u borbi pod Kninom poginuo i dužd Silvestar Valier je 6. studenog 1694. zaštitio njegova brata Franju.²⁹ Tada mu je povisio plaću na 10 dukata mjesečno.³⁰

Još prije, 14. veljače 1685, braća su dobila zemlje muslimana Mehmeda Sončevića i selo Sonković koje su posjedovala braća Atlaga i Resep Arzapočević.³¹ Nakon godinu dana, 5. ožujka 1686, dobili su kuću u Skradinu koja je pripadala Osman - paši ili Buljagi, a 28. veljače 100 kanapa zemlje skradinskom polju i to 50 kanapa s kućom muslimana Atlage i Velagića Faslagića a 50 kanapa Hasana Pleštića, te još 80 kanapa u Prokljanu na mjestu Mirče, što je pripadalo Mehmedagi Durakhodi, Ibrahimu Pleštiću i Mustafi Sombačiću.³² Oberti su se i dalje isticali, kao što smo iznijeli, u borbama te je državna vlast pomagala "zasluženu" obitelj. Stoga su 1. travnja 1689. dobili zemlje Mehmed - age Potočića i Farise Savrića u mjestu Potočiću u Biljanima, te 160 kanapa u Prokljanu u Mirče, a što je bilo Ibrahima Hođe Pleštića, Mehmed - age Durakhode i Mustafe Humbazića, i 100 kanapa u skradinskom polju Husein - age i Derkus - age Bocilovića, brata Mehmed - age i Justav - age Velagića, spahije Risića i Husein - age Gelašovića sa zidinama kuća na imanjima uz plaćanje desetine šibenskoj komori.³³ Oberti su iste godine, 9. srpnja, potvrdili darovnicu u Biljanima od oko 200 kanapa oranice Mehmed - age Potočića i Farise Savrića kao i 75 kanapa u Prokljanu, kojih su bivši gospodari bili Ibrahim Hođa Plešić i Mehmed - aga Durakhoda.³⁴ Tako su oni nagomilali

26 HAZd, Spisi op. prov. P. Valiera, II, 260'-261; F. A. GALVANI, II re d'armi di Sebenico, vol. I, Venezia 1884, 88-89.

27 HAZd, Spisi op. prov. G. Cornara, I, 538-538'.

28 HAZd, Spisi op. prov. P. Valiera, II, 286'.

29 HAZd, Spisi op. prov. D. Dolfina, I, 438-439.

30 HAZd, Spisi op. prov. D. Dolfina, III 26'-27'.

31 HAZd, Spisi op. prov. P. Valiera, II, 54'.

32 Isto, 267-268.

33 HAZd, Spisi op. prov. G. Cornara, I, 469'-470.

oko 640 kanapa zemalja, što je bilo dosta. Sama obitelj nije dugo stanovala u Skradinu, iako je Franjo bio glavni pokretač stvaranja skradinske vlasteoske općine. U kasnijim bilježničkim spisima ne spominju se posjedi te obitelji koji su sigurno prešli u tuđe ruke.

Godine 1686. (6. III) Valier je braći Lovri, Franji i Anđelu Fondri poklonio zidinu Haze Hasana u Skradinu da je obnove.³⁵ Andeo je bio kapetan u vojsci a g. 1690. (7. VI) postavljen je za guvernatu u Skradinu. Lovre je g. 1695. postao trogirski plemić, a g. 1700 i mletački s nećacima Antunom i Anđelovim sinom Ivanom Krstiteljem.³⁶ Godine 1688. (4. II) braća su dobila 350 kanapa u Čulišiću, što je pripadalo Osmanu Plešiću i Golelu Veniću.³⁷ Ni Fondre nisu stanovali u Skradinu nego u Šibeniku.

Istaknuti vojnik i časnik Urban Fenzi borio se pod Skradinom i Drnišem, a poslije i Kninom i Hercegovinom. Zbog uspješne službe bio je g. 1699. uvršten u red šibenskih plemića. On je kao narednik dobio nešto zemalja, a 12. siječnja 1688. molio je i dobio kuću i zidinu s vrtom muslimana Osmana Razuničića.³⁸ Fenzi se nije nastanio u Skradinu. Slično je bilo i sa sućem Vinkom Pellegrinijem. On je dobio 15. travnja 1688. u Mirči 60 kanapa zemlje koja je pripadala Jusufu Plešiću.³⁹ Godine 1696. primljen je u šibensko vijeće i živio je u Šibeniku. Kasniji skradinski plemići Pellegrini nisu bili bliže s njima povezani.⁴⁰

U Skradinu se nastanio Petar Stanišić sa sinom Antom u zidini Duraka Brinčevića, a dobio ju je 1. travnja 1689. i s njom vinograd od pet kanapa u Bilaku kao i drugih 30 kanapa u Bratiškovicima sa zidinom.⁴¹ Jednako se Križan Solović, zaslužan u ratu, nastanio u kući s dućanom i vrtom tamarisa pred kućom u Skradinu, a to je vjerojatno bilo uz morsku obalu. On je 1. travnja 1689. dobio dvije zemlje pod Sonkovićima koje su bile Atlage Glave, a drugu na Mokrici i Prokljanu istog muslimana te vinograd u Buljuku kod Skradina.⁴²

Pravoslavni svećenik Vukadin Kriška dobio je 24. lipnja 1960. kuću koja je bila dijelom iznova sagrađena a prije je pripadala Osmanu Tazuničiću i 10

34 HAZd, Spisi op. prov. A. Molina, II, 18'.

35 HAZd, Spisi op. prov. P. Valiera, II, 268-268'.

36 F. A. Galvani, n. dj., 123.

37 HAZd, Spisi op. prov. G. Cornara, I, 509'-510.

38 Isto, 506'; F. A. Galvani, n. dj., 117. i sl.

39 Isto, 559.

40 F. A. Galvani, n. dj., 170-173, bilj. 1.

41 HAZd, Spisi, op. prov. G. Cornara, I, 568-568'.

42 Isto, 568.

kanapa zemlje u Gorici uz plaćanje komori desetine od plodina.⁴³ Guvernatur Kazimir Vrančić 14. svibnja 1693. dobio je 70 kanapa zemlje u Bribiru muslimana Atlage i oštećenu kulu blizu vode Bribišnice u kojoj je bio prije mlin da ga obnovi i da plaća četvrtinu od mlijeva kao i kuću muslimana Razuničića u Skradinu.⁴⁴

To su tek neke od investicija slabo naseljenog Skradina. U njemu je, prema izvještaju iz tih godina Karla de Rubeis kongregaciji kardinala, stanovalo samo 200 osoba.⁴⁵ Od tih "zaslužnih" obitelji gotovo se nijedna nije nastanila u Skradinu, a mnoge su zapustile ili prodavale dobivene zemlje i kuće. Kao ni obični stanovnici, pridošlice, nisu ostali u gradu, opći providur Dolfin g. 1696. našao je grad gotovo nenaseljen. Začuden, pozvao je 12. listopada glavare i harambaše: Božu Zoričića i Pavla Silova iz Vaćana (Rupe), Iliju Laću i Filipa Sunaru iz Ždrapnja (Dubravice) i Miloju Vulinovića.⁴⁶ On je od njih zatražio da se njihovi ljudi nasele između grada i sela, jer je želio jedinstveno područje zbog bolje obnove života i obrađivanja zemalja. Providur ih nije mogao tako lako na to nagovoriti. Oni su pristali da se samo dio njihovih ljudi naseli u Skradinu. Stoga je Dolfin dao svakoj banderiji još 50 kanapa (18, 27 ha) uz plaćanje desetine od plodova šibenskoj komori, što je bilo, naglašava se, manje nego što je određivala terminacija Moceniga i Molina, jer desetinom nije bilo obuhvaćeno sijeno.

U Skradinu, međutim, našao se kapetan Milovan Pavasović. On se bio sa svojim ljudima vratio iz Moreje. To su bili sam Milovan, Sava Pavasović, Marko Dakić, Radoslav Glamočević, Nikola iz Makarske, Jovan Crnogorac, Petar Vojnić, Petar Bulgar, Nikola Sodarević, Josip Vidović, Miko Pestić i Vule Markov, ljudi sa svih strana. Pavasović je pristao na providurov prijedlog i nastanio se u Skradinu i u blizini grada gdje su i danas kuće Pavasovića. Zbog takva pristajanja Pavasović je za svoje ljude dobio 240 kanapa zemlje, vrtove, uz plaćanje samo petine od plodova. Istog dana⁴⁷ oni su dobili "il loco over casale" muslimana Faslagića sa svim što je on posjedovao, svaki po jednu zidinu, uz plaćanje desetine državi i još 240 kanapa zemalja i livade. Samom Pavasoviću Dolfin je nadodao 20 kanapa zemlje u Ždrapnju i Vaćanima i 10 kanapa u Kaknju uz plaćanje desetine državi. Time su bile oštećene banderije Zoričića, Silova u Ždrapnju, Ilije Laće i Filipa Sunare u Vaćanima i Miloja Vulinovića u Kaknju, o čemu je 13. listopada došlo do nagodbe.⁴⁸

43 HAZd, Spisi op. prov. A. Molina, II, 117'.

44 HAZd, Spis op. prov. D. Dolfina, III, 109.

45 D. Farlati, *Illyrici sacri*, vol. IV, Venezia 1769, 30.

46 HAZd, Spisi op. prov. D. Dolfina, III, 483-483'; I. Grgić, n. dj., 149.

47 HAZd, Spisi op. prov. D. Dolfina, III, 485-486.

Na taj način mislilo se na oživljavanje života u Skradinu. Mletačka vlast je željela njegovo obnavljanje, jer se drukčije nisu mogle urediti niže administrativne i vojničke službe, skupljati prihode državne komore i stvoriti trgovačko čvorište. Nakon toga je dio stanovništva iz sela prešao u grad, popravljajući kuće izbjegloga muslimanskog stanovništva i gradeći nove. Još više, počeli su se u Skradinu naseljavati stranci, osobito trgovci.

Oživljavanje grada pomogla je i obnova skradinske biskupije. To je postignuto sporazumom sa Sv. Stolicom o čemu su drugi opširnije pisali.

Mletačka država je, kao i u Makarskoj, preuzela ekonomsko osiguranje biskupa i kanonika, ali je dobila "ius patronatus" nad biskupijom. Godine 1696. određeno je da će državna blagajna davati dohodak biskupu (mensa episcopalis) u visini od 1000 sr. dukata godišnje. Godinu poslije toga svota je smanjena na 500, arhidakonu kaptola i šestorici kanonika po 120 sr. dukata a četvorici svećenika po 50 sr. dukata i dvojici klerika po 25, usve 1590 sr. dukata godišnje. Osim toga, posebnim ugovorom g. 1698. Venecija je preuzela brigu nad stolnicom. Mletačka vlast je ubrzo umjesto novca dala crkvenim dostojanstvenicima zemlje u selima Skradina. Seljaci su mjesto komori davali desetinu biskupu i kanonicima.⁴⁹

VLASTEOSKA OPĆINA GRADA SKRADINA

1. Dolaskom biskupa i s njime kaptola u Skradin probudila se svijest malobrojnih građana. Stvaranjem sitnog sloja trgovaca rastao je antagonizam između građana i seljaka. Stoga se prevlast lige i banderija s harambašama nije svidala skradinskim trgovcima i obrtnicima. Oni su se željeli izjednačiti s ostalim stanovnicima dalmatinskih gradova, pozivajući se na staru slavu Skradina, kad je tobože imao preko 1000 stanovnika. U njemu se rodio sv.

48 Isto, 484'-485.

49 HAZd, Katastri Dalmacije XVIII. st.: Catasticio del Territorio di Scardona e Sebenico 1709, br. 62.

Te su zemlje po selima bile:

	zemlje u kampima	livade u kampima
Skradin	426	1840, 3, 180
Kovačević	317	1370, 2, 170
Sonković	556	4725, 2, 100
Dubravice	500	3023, 1, 200
Velika glava	194	958, 0, 30
Bratiškovci	884	3385, 2, 100
Rupe	744	10603, 0, 0
Vačane	203	836, 3, 0
kampi:	3822	26945, 3, 0

Jeronim i njegova rodna kuća bila je pretvorena u crkvu koju su osmanlije srušili, ali će je oni obnoviti. To se čak naglašava i na početku molbe za obnovu skradinske općine. Stranci, a i naši ljudi, željeli su iz baruta ratova izaći ne samo ekonomski jaki nego i s uglednim društvenim položajem. Njega su mogli postići stvaranjem općine na praznom tlu kakav je bio Skradin, na kojem je svaki bogatiji čovjek nešto značio. Plemička titula bila je, doduše, samo ukras ali je godila tim oporim, snalažljivim ljudima.

Stoga je 10. travnja 1702. grupa građana, na čelu s Franjom Obertijem, preko "sugrađanina" Feliksa Fornarija uputila molbu mletačkom senatu da se osnuje "un Corpo di Consiglio de Cittadini". To bi vijeće upravljalo gradom uz jednoga mletačkog patricija kojega će vlada slati, kao što je radila i u drugim dalmatinskim gradovima. Grad bi se time obnovio, podigle bi se kuće, unaprijedila trgovina i obrt. Ti osnovni razlozi ponavljaju se u svima spisima obnove općine i oni su bili stvarni kako za građane tako i za mletačku vlast.

Spis u potpisali: braća Franjo i Melkior Oberti, Aleksa de Rossi, major Mate Mantelić, Marin Vidalić, Feliks Fornari, kapetan Jeronim Bersatić, Nikola Kuljiš, Petar Cinganović s bratom, Ivan i brat mu Bonazza, Nikola Poletti, guvernatur Jeronim Trapileo, Franjo Dalben, Jakov Pini, kapetan Ivan Tudorović, kapetan Jure Ivulić, Andrija Protti, Augustin Gandini, Antun Pariggi, Mate Martinelli, Mate Hreljanović.⁵⁰

Njima se 10. lipnja 1702. pridružili građani Nikola Kuljiš, Antun Zanchi, Mate Gratio i brat mu, Jakov Petrić i braća, Vinko Kuljiš pok. Kuzme, Mijo i braća Marinković pok. Pavla i braća, Vinko Petrić pok. Antuna i braća, kako piše u prijepisu te molbe kod općeg providura Marina Zane.⁵¹ Osim tih molbu su još potpisali: Mark Antun Molinari, Ivan Antun Dumini, Jakov Balić, Petar Kalvi, Konstantin Tirabosco i braća, Petar Bakić i braća, Petar Pellegrini i brat mu, Stjepan Bonomo i brat mu, Mate Jučević i Gvozden Radosović.⁵²

Nešto kasnije (29. VII) pristupili su moliteljima seoski glavari, dijelom nastanjeni u Skradinu i bližoj okolini: Ivan Krstitelj i Mijo Beretta, Marko, Jure i Šimun Vidović, kavalir serdar Ivan Sinobad, serdar Grgur Radić, serdar Lazar Vulinović, harambaša Miloje Vulinović, harambaša Ilija Laća, harambaša Marko Marojević, kapetan Milovan Pavasović.⁵³

Tako je molba za ustanovljenje skradinske vlasteoske općine obuhvatila široki sloj stanovnika oko Skradina, a bilo je i onih koji nisu niti stanovali u

50 HAZd, Spisi op. prov. Al. Moeniga, I, 495-500.

51 HAZd, Spisi op. prov. M. Zane, I, 565-565' i 570.

52 Isto, 567.

53 Isto, 566-566'.

skradinskoj općini, kao Sinobad, Radinić i drugi. Takvu je, međutim, praksu skradinska općina imala nakon osnutka.

Državna vlast dobro je primila molbu i 14. rujna javio je opći providur Alvise Mocenigo da će senat, kad prouči pravnu i administrativnu stranu pitanja, sprovesti i ostvariti želje građana.⁵⁴

Proučavanje te molbe i stvaranje pravnih odredaba nove komune potrajalo je nešto duže. Ivan Grgić misli da je pobuna g. 1704, a koja je obuhvatila Bukovicu i Ravne kotare, odgodila davanje privilegija Skradinu. Venecija je smatrala da taj kraj treba jače privezati uz stare mletačke posjede, tim više što je bio naseljen stanovništvom još uvijek spremnim na bune. Stoga se nije ni pomišljalo na odvajanje skradinskog područja od Šibenika, kojeg je knez i kapetan i dalje bio nad Skradinom i kad se komuna osnovala. To je, doduše, bilo i zbog ekonomske povezanosti tih područja, ali i iz političkih razloga.

Tek je 12. veljače 1705. opći providur Marin Zane izdao Skradinu - "che ne' secoli passati fioriva" a od kojeg su ostali samo "reliquie nella memoria, e nel nome" - ispravu o osnivanju općine.⁵⁵

Obitelji tada nastanjene u Skradinu, a koje su potpisale molbu, ušle su u općinsko vijeće. Na to su imali pravo i njihovi nasljednici, stariji od 18 godina ako su bili pismeni. Vijeće se sastojalo od najmanje 18 članova. Sastajalo se uz dozvolu državnog predstavnika, a to je bio šibenski knez i kapetan ili njegov kamerlengo, svakih šest mjeseci ili u slučaju potrebe. Vijećnici su birali tri deputata ili suca. Oni su predstavljali općinu kod kneza i kapetana Šibenika i kamerlenga kad su oni pohodili Skradin. Osim toga, morali su se brinuti oko unapređivanja komune. Vijećnici su birali i kamerlenga koji je čuvao registar spisa kao i "giustiere" - nadglednike cijena, živežnih namirnica i zdravstvenog stanja u gradu. Venecija je time stvorila općinu različitu od starih dalmatinskih komuna, jer joj nije dala kneza ni providura, a sami suci (deputati) nisu imali sudbenu vlast nego upravnu, koju su vršili pomoću nadzornika. Skradin je i dalje ostao pod višom upravom šibenskog kneza i kapetana. U civilnim i krivičnim stvarima služili su se šibenskim statutom.

Glavni uvjet za ulaz u gradsko vijeće bio je gradnja kuće u Skradinu. Stoga je državna vlast obećala davati zemlje ili zidine u gradu za podizanje kuća. Oni koji se kroz dvije godine u njima nastane i u njima budu stanovali duže od šest mjeseci mogli su postati članovi komune i njezina vijeća. Ipak, ostavljena je mogućnost zaobilaska tog pravila, jer se naglasilo kako ih mogu od toga osloboditi državni poslovi ili opravdani razlozi, što je na početku bio slučaj kod Sinobada i Radinića, a jednako i drugih koji će naknadno ući u skradinsko

54 HAZd, Spisi op. prov. Al. Moceniga, I, 500-501.

55 HAZd, Spisi op. prov. M. Zane, II, 157'-159.

vijeće. Tim zakonima (kapitulima), kojih je bilo 14, mogli su vijećnici nadodati i druge, ispravljati ih i ustanovljavati nove službe na korist i napredak komune, što se poslije i događalo.

Kapituli su potvrđeni duždevom ispravom 23. svibnja iste godine. Novi providur Justin da Riva konačno je 13. siječnja 1706. potvrdio "Consilio di Communitá di Scardona", odredio osobe koje su prema kapitulima ušle u vijeće. Naglašeno je da će on poslati državnog inženjera da unificira pročelje zgrada "na ukras" grada.⁵⁶

Obitelji primljene u vijeće bile su: Feliks Fornari, Melkior Oberti i sinovac, major Mate Mantelić, Nikola Poletti, guvernatur Jeronim Trapileo, Antun Parisi, kapetan Jeronim Bersatić, Mate Hreljanović, Mate Gratio i brat mu, Antun Zanchi, Ivan Krst. Beretta i braća, Ivan Bonazza i braća, Jakov Pini, Mijo Marinković i braća, Vinko Kuljiš pok. Kuzme, Nikola Kuljiš pok. Andrije, kapetan Jura Ivulić, Jakov Petrić i brat mu, Vinko Petrić pok. Andrije i braća, Luka i Juraj Barešić, Marko i Jure Vidović, kavalir Ivan Sinobad, harambaša Miloje Vulinović, guvernatur Jakov Balić, Mark Antun Molinari, Petar Calvi, Petar Bakić i brat, Stjepan Bonomo i braća, kavalir Grgur Radnić, serdar Lazar Vulinović, harambaša Marko Maroević, kapetan Milovan Pavasović, inženjer Ivan Krst. Dumini, Konstantin Tirabosco i brat, Petar Pellegrini i brat i Mate Jučević.

U "Libro d' oro de nobili della Communità della magnifica citta di Scardona MDCCV" ucrtani su grbovi skradinskih plemića.⁵⁷ U knjizi su upisani i oni koji su potpisali prvu molbu kao Aleksa de Rossi, Franjo Dalben, Petar Cingalović, Andrija Protti, Ivan Todorović, Augustin Gandini, Marin Vidali, Mate Martinelli i Gvozden Radasović koji prema gornjem popisu nisu postali plemići skradinske općine. Mnogi od njih nisu se dugo zadržali u Skradinu niti su doprinjeli njegovu napretku, jedino su od njega imali plemićku titulu. To se osobito odnosi na prve plemićke obitelji od kojih su jedino Pini, Vulinović i Pavasović

56 I. Grgić, n. dj. 151-152. Inženjer je morao "formerà modello secondo il quale ogn' uno dovrà alzare uniforme le fronte del proprie stabile".

57 Knjiga se danas nalazi u Muzeju grada Šibenika, a prije je bila vlasništvo skradinske obitelji Marasović. Uvezana je u kožni uvez, s prikazom malog mletačkog lava u zlatorezu i drugim ukrasima. Listovi s ucrtanim grbovima su od pergamene ali prve dvije stranice su od papira. Paginacija počinje od prikaza grbova. Najprije je naslovna stranica a zatim indeks. Na naslovnoj stranici je prikaz Bogorodice s Djetetom koje gleda prema skradinskoj tvrđavi. S desne strane Bogorodice je sv. Jeronim s lavom a s druge strane dvije žene, moguće svete, ali prije simboli. Jedna drži ruke prekrížene na prsima kojima podržava dva barjaka, a druga obučena u vojnički oklop s malteškim križem u ruci drži koplje. Pri dnu je skradinska tvrđava, ispod koje je mletački lav koji drži grb s duždevskom kopicom. Grbovi idu do 153. stranice, a od str. 95 su uslikani drugom, nevjestijom rukom. Grbove bi trebalo posebno proučiti.

ostali stalno u gradu. Od 45 obitelji koje su prvotno ušle u vijeće 22 su, suđeci po prezimenima, bile stranci. Njihovi članovi došli su iz Italije redovno kao vojnici i naselili se u Šibeniku, Zadru ili Trogiru. Većina ih se istakla u ratovima i zbog "zasluga", kao časnici ili službenici, postali ugledni ljudi kod mletačkih vlasti. Oni su najviše nastojali oko stvaranja općine i tako lako postali plemići. Ipak, Venecija se usprotivila uskoj želji prvih stanovnika koji su željeli stvoriti zatvoreni krug općinskog vijeća. Ona je u nj uvela i narodne prvake, harambaše, kapetane i kavalire nastanjene u Skradinu, a koji su se bavili trgovinom, obrtom ili bili niži časnici. Time je novi element ušao u vijeće već od početka i u Skradinu se počela stvarati narodna "džentrija". Vijeće je i poslije ostalo otvoreno novim stanovnicima Skradina, svima koji su duže u njemu boravili i istakli se vrsnim trgovanjem ili drugim zaslužnim radom.

2. Glavna vojno - zapovjednička i izvršna vlast u Skradinu bila je u rukama gubernatura. On se u početku mijenjao svake treće godine, a zatim je u toj službi ostajao i duže vrijeme. Glavna mu je bila dužnost paziti na red u gradu, brinuti se o zdravlju i paziti na bolesti, osobito u vrijeme opasnosti od zaraza, nadgledati badžanu i rješavati sitne sporove među trgovcima.

Uz gubernatura bilo je gradsko vijeće. Pečat - "Sigillum magnifici Communitatis Scardonae" - imao je lik sv. Jeronima. Vijeće je vršilo vlast predviđenu kapitulima Marina Zane.

Slabost vijeća bila je što zapravo nije bilo do kraja samostalno, kao i u drugim dalmatinskim komunama. Venecija je svima pripuštala tek perifernu slobodu ali je, zapravo, ona bila prisutna u svim važnijim pitanjima. Komuna u početku, pa i zadugo, nije imala ni općinsku kuću, kako se spominje u jednom spisu iz god. 1749. kad se "in deficienza del Publico palazzo" vijeće sastajalo u dvoranama bogatijih građana. Teže je bilo što članovi vijeća nisu ni stanovali u samom gradu nego samo onoliko koliko su određivali kapituli (šest mjeseci), što je onemogućavalo čak i rijetke sastanke vijeća, jer se nije mogao dobiti određeni broj vijećnika (18). Predstavnici vijeća birali su za godinu dana samo suce kao izvršne organe. Kako su u vijeće ulazili plemići - bogatiji i za Veneciju zaslužni pojedinci pučani - ta su dva sloja imala svoje vlastite suce. Osim njih birali su se nadzornici (giustiere).

U Skradinu je osnovana bilježnička kancelarija, a najstariji sačuvani spisi su bilježnika Lovre Badene od g. 1725. koje smo većim dijelom u ovom radu iskoristili.

U vijeće su ulazili bogatiji pojedinci, istaknuti trgovci ili vojni časnici ali osobito oni koji su duže stanovali u Skradinu. Vijeće je stajalo uvijek otvoreno primajući nove članove što se može osvijetliti nedovoljno sačuvanim

spisima.⁵⁸

U molbi za ulazak u vijeće Marko Bonačić je g. 1721. naglasio kako je njegova obitelj već dvadeset godina u Skradinu, kako je sagradila više kuća i otvorila više dućana. Stoga zaslužuje da bude član vijeća, a to je i postala. Petar Cigni je jednako postao član plemićke općine Skradina i 15. travnja 1727. šibenski ga je knez preporučio hvarskom knezu, naglašavajući da uživa privilegije skradinske općine, što je značilo oslobađanje od daća.

God. 1758. među 19 vjećnika spominju se novi ljudi koji nisu bili g. 1705: Marasovići, Zambelli, doktor Marcatti, Nakići, Bonačići i Miočevići. Stariji članovi nisu više ni stanovali u Skradinu. Takvih novih vjećnika bilo je više, što bi se moglo upotpunosti osvijetliti da su sačuvane knjige vijeća, nama do danas nepoznate. Pri primanju novog člana, pa iz vjećničkih obitelji, trebalo je utvrditi zakonitost ulaska. Tako je sačuvan opis primanja serdara Andrije Sinobada pok. Jakova (8. IX 1758). Kapetan Petar Miočević i alfir Ivan Nakić zakleli su se da je on zakoniti sin serdara Jakova Sinobada i da ima godine života predviđene kapitulima (18 godina). Istog dana je primljen u vijeće Antun Marcatti koji je za to prikazao krštenicu.

Kako i zašto je neko postajao član vijeća može se dobro osvijetliti sačuvanim spisom iz g. 1797. Naime, skradinsko vijeće primilo je 20. rujna 1797. u svojoj "corpo" deset pučkih obitelji. Austrijska vlast (c. k. Dvorska komisija za Istru, Dalmaciju i Albaniju) nije to shvaćala, a mislila je i na ukidanje takve prakse. Stoga je poslala svog činovnika tražeći objašnjenje tog privilegija i ujedno razloge zašto su te obitelji primljene u vijeće. Ono se 18. studenog sastalo i poslalo dvorskoj komisiji poslanike A. F. Pinića i M. A. Trevisana. Oni su iznijeli kako je općina osnovana i kako se agregacijom moglo ući u vijeće i time dobiti privilegije koje njegovi članovi uživaju.

Oni su naglasili kako su prema dekretu od 13. siječnja 1706. agregaciju u vijeću mogle dobiti obitelji vezane uz prve plemićke obitelji dok su ostale mogle to postati odobrenjem samog vijeća. Taj privilegij vijeće je uvijek imalo, što se vidi iz isprava izdanih g. 1727, 1785. i 1794.

Neke plemićke obitelji, priznaje se, ne stanuju u Skradinu nego u Šibeniku, Kninu pa i u udaljenijim mjestima, ali se to slaže s XII. kapitulom po kojem je svaki izabrani morao sagraditi u Skradinu kuću i stanovati u njoj samo šest mjeseci. Kako su mnogi, zapravo većina, nakon toga napuštali Skradin, općinsko vijeće spalo je na sedam članova naseljenih u gradu, tako da se nisu mogle održavati sjednice vijeća. To je bio razlog da su u vijeće primane osobe koje

58 Ti se podaci nalaze u slabo sačuvanom materijalu skradinske općine i stavljeni su na pogrešno mjesto: HAZ, Katastri Dalmacije u XVIII st., br. 24.

nisu stanovale u Skradinu nego su 2. studenog 1796, najkasnije do 8. svibnja 1797. zvane na sastanke okružnicama.

Najbolji dio skradinskog vijeća, naglašava se, bili su trgovci, jer je taj stalež bio veoma cijenjen. Ta trgovina je bila glavni prihod komune. Od deset spornih obitelji sedam ih je iz trgovačke klase. Oni su opskrbljivali grad žitom u godinama gladi i prodavali ga po nižim cijenama, gradili državne i privatne zgrade, darovali 700 cekina za plaćanje straža koje su u vrijeme anarhije u prigodi pada Mletačke Republike (1797) čuvale grad od nereda i sudjelovale u smirenju nereda u Šibeniku, a pri ulasku austrijske vojske dale 13.000 kvarata žita.⁵⁹ Zbog tih zasluga, koje su posebno iznesene, vijeće je primilo te obitelji u svoje redove. To sve skupa više nije bilo toliko važno, ali osvjetljuje način kako se postajalo "plemić" skradinske vlasteoske općine.

3. Terminacijom općeg providura Franje Grimanija od 7. rujna 1756. i duždevom potvrdom 7. kolovoza uvele su se u općini i druge službe.⁶⁰

Njihova se potreba osjećala i prije. Vijećnici su ih tražili još g. 1742. i 1743. Međutim, tek je Grimani odredio da vijeće izabire dva deputata nad cestama, dva općinska pravobranioca (prokuratora), dva ispitivača (egzaminatora) koji su ovjeravali privatnopravne spise i da bira prokuratora za franjevački samostan na Visovcu. Kako su Skradinjani tražili da se što više osamostale, Grimani je zadovoljio njihovu želju ili bolje želju plemića. On je odredio da unaprijed ne sude "in Civile e Criminale" po šibenskim statutima nego mletačkim zakonima. Ipak je odredio da se spisi čuvaju još uvijek u Šibeniku dok država ne odredi za Skradin posebnoga službenika, ali se oglasi - "stride" - nisu više objavljivali u Šibeniku nego samo u Skradinu. Jednako je i objavljivanje prodaja ili privatnih poslova prešlo u Skradin. Dražbe i oporuke morale su se vršiti uz prisustvo općinskog suca, a spisi su se prema mletačkom statutu morali ubilježiti u općinskoj kancelariji.

Za takve poslove bila je potrebna "lođa" gdje bi se sudilo. Upravo te godine (1756) kuća blizu katedrale don Ivana Steffanatiya, nakon njegove smrti, pripadala je Katarini Steffanati. Gradski oci, međutim, dobili su 1753. i 1754. kanon nad zemljama što su ih posjedovali Petar Calzavara i sama Katarina. Općina je željela na toj kući podići na ukras gradu lođu i postaviti na njoj staro kamenje ("in costermi la lapide antiche"), a šibenskoj komori će plaćati šest

59 Te su obitelji bile: Špire Mirkovića pok. Jovana, Mate Labrovića pok. Bože, Petra Mere, Jovana Kovačevića pok. Save, Luke Jovanovića pok. Jakova, Konstantina Malševića, Jakova Sundečića i Ilije pok. Filipa iz Risna, Andrije Marevića pok. Mate, Josipa Bigarellija i liječnika Dominika Colombanija pok. doktora Ivana Krst., koji je besplatno vršio službu općinskog kancelara.

60 HAZd, Spisi op. prov. F. Grimaniya, III, 207-208'.

lira kao priznanje vrhovnog državnog posjeda. To im je opći providur odobrio.⁶¹

Protiv gornje odluke, odvajanja Skradina od Šibenika, ustali su Šibenčani, ali je Venecija dekretom od 5. lipnja 1757. potvrdila Grimanijevu odluku.⁶²

Međutim, Šibenčani su skradinskome stanovništvu ukinuli privilegije na sol koju je (oko 2000 kabli) šibenska općina davala narodu skradinskog područja. Skradinski providur Troilo Malipiero javio je 21. veljače 1761. da privilegij soli traje samo do ožujka. S time nisu, naravno, bili zadovoljni Skradinjani, osobito pučani. Simo Đakić i Lazo Pavlović, pučki suci, 16. ožujka 1762. izabrali su Mlečanina Ivana Andriju Canalli za prokuratora da uloži protiv toga protest u vijeću četrdesetorice.⁶³ I okolni seljaci, predvođeni kapetanom sela Dubravica, Pavlom Jurićem, kapetanom Rupa Silovom, kapetanom Smrdelja Tomaševićem, kapetanom Piramatovca Pavlom Grubićem i glavarima sela, molili su 30. siječnja 1763. da se Skradin ponovo povрати Šibenku i time u dobivanju soli stanovništvo izjednači sa šibenskim. Prema njima, izmjenu su učinili plemići koji velikim dijelom stanuju u Šibeniku, i time uživaju privilegije Šibenčana te nabavljaju sol koju u Skradinu skuplje prodaju. Nisu samo tu povlasticu imali skradinski plemići nego su duždevom ispravom od 4. lipnja 1757. bili oslobođeni gradskih "fašija", na što su kao obični građani bili obavezni. Sigurno su se tako oslobađali i građani drugih gradova koji su postajali skradinski plemići. Za Veneciju to su bila periferna pitanja i stoga nisu bile uvažane tužbe, a Skradinjani, međutim, i njihovi teritorijalci, nisu ništa dobili što su prihvatili suđenje po mletačkom statutu.

U Skradinu se dosta kasno - 23. rujna 1790. - uvela još jedna prava institucija. Terminacijom Magistrata čuvara i izvršilaca zakona ("de' Conservatori ed Esecutori delle Legi") osnovan je "ured notifikacija", prema Grgiću⁶⁴ "neka vrst hipotekarnog ureda". Potraživanje iz ugovora, ostavština i drugih pravnih poslova, zabilježena u "uredu notifikacija" imala su prednost pred drugim tražbinama. Prema broju i vrsti ubilježenih pravnih poslova cijnila se važnost pojedinca.

RAZVOJ GRADA

1. Nakon stvaranja skradinske općine grad se nije naročito proširio niti mu se znatno povećala ekonomska važnost. Godine 1720. općinski suci tužili su

61 Isto, 229-229'.

62 L. Maschek, Manuale del Regno di Dalmazia pel biennio 1876-1877, Zadar 1876, 233.

63 HAZd, Spisi bilježnika Lorenza Badene (unaprijed LB), kutija V, fasc. 4, 3825-3826.

64 I. Grgić, n. dj., 154, bilj. 6.

se općem providuru kako ima obitelji koje žele imati privilegije, kao nošenje "lumbrele" u procesijama, a nisu sagradili kuće prema odredbi providura Zane (1705).⁶⁵

Na malenom brežuljku dizala se tvrđava s istaknutom novom kulom. Prema opisu gradova u Dalmaciji ing. Rossinija⁶⁶ g. 1749. Skradin je pripadao primorskim neutvrđenim gradovima. Četvrtasta kula dizala se na grebenastu brežuljku, danas pošumljenu. Sazidana je bila pred okruglom tvrđavom koja je bila nešto uža od prednje kule. Cijela je tvrđava bila simetrična, dovoljno visoka i zidine dobre, ali su već tada bile zapuštene. Grad se prostirao ispod tvrđave uz dugu ulicu oko koje su bile podignute "molte case e maggaseni solidamente costrutti" jer je, po njemu, jedino zanimanje građana bilo trgovina s Likom i Bosnom.

Kad je došlo do Malog rata (1715-1719), serdari Milovan Pavasović i Lazar Vulinović s harambašama Markom Maroevićem, Matom Đurićem, Martinom Silovom, Milošem Vulinovićem, Radotom Bilićem, Dujmom Bilićem i Nikolom Tomasom molili su općeg providura 16. studenog 1715. da im dozvoli njihovim troškom podignuti zid "in calcina" zbog obrane od neprijatelja. Providur Angelo Emo to je odobrio i odredio da nacрте izgradi kolonelo Franjo Melchiori, a materijal i novac morao je skupiti narod. Radovima je upravljao plemić Mate Grazio. Radove u Skradinu morao je nadgledati gubernatur Krsto Tavelli i serdar plemić Milovan Pavasović da bi zid poslužio što boljoj obrani skradinske tvrđave.⁶⁷ Međutim, to nije lako išlo. Stoga je Pavasović došao u Split i potužio se providuru da je nemoguće skupiti potreban novac. On ga je molio da narod za vrijeme rata oslobodi od plaćanaja teratika i livela šibenskoj komori što je Emo 1. veljače 1716. odobrio.⁶⁸ Nešto se od tog zida podiglo, ali je ishod rata bio povoljan i Skradin je izgubio vojničku važnost.

Nešto izvan grada bila je badžana gdje su dolazile karavane iz Bosne. Badžana je dobila punu vrijednost nakon g. 1727. kad se uredila trgovina preko nje. Oko badžane bilo je više trgovačkih kuća, zbog čega je došlo do gradnje nove, nešto dalje.

Uz staru badžanu posjedovao je kuću arhidakon Marko Grgurišić iz Omiša. On ju je 25. studenog 1747. prodao Nikoli Terziću pok. Petra iz Hercegovog

65 HAZd, Spisi op. prov. Al. Moceniga, III, 244-244'.

66 Relazione ed altro intorno allo Stato materiale delle Piazze della Dalmazia. Relazione dello stato materiale dell'Inferior Provincia della Dalmazia formata per Publico commando dal Collo ed ingegre Rossini nel 1749. Spis se nalazi u franjevačkoj biblioteci u Dubrovniku, rkp. 272, list 65'.

67 HAZd, Spisi op. prov. A. Ema, III, 156.

68 Isto, 181-182.

za 20 zl. cekina. Novac je Nikoli dao brat kaluđer Vinko, kapelan Vrlike.⁶⁹ Tu je u blizini stanovao Antun Seghezzi pok. Franje, trgovac koji se četrdesetih godina često pojavljuje u bilježničkim spisima. On je 4. svibnja 1748. od Ilije Pavasovića kupio komad zemlje za 20 zl. cekina na kojoj je mislio podići zid kuće, a na njemu, vjerojatno zbog blizine drugih kuća, nije smjela biti peć, balkoni ni nužnici.⁷⁰ Dućan Jove Stansevića bio je jednako blizu badžane⁷¹, a i kuća Jakova Tonija koju je g. 1758. unajmio drugovima Grisogoni iz Šibenika.

Grad se uglavnom stvarao uz glavnu ulicu koja je išla od katedralnog trga ravnom linijom prema unutrašnjosti - danas Bribirskim Mostinama. Ta se ulica u spisima zove "strada larga" ili češće "cartia" - čaršija ali i "cedella cariera", jer su se njome spuštala kola u Skradin. U toj ulici sagrađene su kamene kuće s dućanima i skladištima. Većina ih je bila pokrivena simlama koje su muslimani dobivali iz Bosne. Poslije se one zamjenjuju pločama i ciglama. Kuće su polagano unificirane u veličini, a dućani su imali tipična ulazna vrata na luk s otvorima na sedlo kao i na dućanima drugih gradova, osobito na Stradunu i Dubrovniku. U "čaršiji" su se redale kuće bogatijih ali i sitnih trgovaca.

Na početku "čaršije", gdje se ulazi u sam Skradin, ispod velikog kamenog bloka, bila je kuća Marasovića. Ona se g. 1726. preuređivala.⁷² Kako se obitelj, koja je prvotno bila naseljena u Rupama, bogatila, kuća se proširivala i od nje je stvoren zanimljiv kompleks zgrada s dućanima, skladištima i prostorijama za stanovanje. Do nje je bila kuća Cortellini i Pini, a zatim su se redali brojni dućani i kuće trgovaca, koje ćemo spomenuti u daljem izlaganju. Na trgu katedrale bili su dućani šibenskih plemića Tavella i obitelji Cortellini. U uličici (caletta), ispod današnjega župnog ureda i stana, bila je kuća obitelji Bigarelli.

Od glavne ulice prema kanalu (foši) uz polje išli su puteljci (calla) s još neizgrađenim kućama, a zvali su se prema obiteljima koje su uz njih imale osamnjene kuće. U jednoj, u "Calla s. Spiridion", bila je pravoslavna crkva sv. Špiridiona na mjestu gdje je vjerojatno prije bila muslimanska mošeja. Ona je g. 1754. nadograđena trudom trgovca Joakima (u spisima Aćima - Aghima) Žarkovića i Filipa Kneževića.⁷³ U njoj i njezinu dvorištu bili su grobovi. Od poznatijih su grobnica Filipa Kneževića, podignuta g. 1754, Stefana Mirkovića

69 HAZd, LB, II, 1313-1314.

70 Isto, 1791-1792.

71 Isto, 1733-1734.

72 Isto, 52.

73 Prema jednom spisu koji se čuva u Sveučilišnoj biblioteci u Zagrebu (Rkp 6862), u Skradinu i u dva sela, Velikoj Glavi i Sonkovićima, bilo je oko 500 pravoslavaca i 24. VIII. 1754. dobili su dozvolu uređenja crkve i biranja svog župnika - paroka.

(1758), Joakima Žarkovića (1754), Filipa Karanovića (1768), Mije d' Zuanne, Lazara Pavlovića reč. Lasića (1772) i Joke Bovana (1784).

U produžetku te uličice bio je most preko kanala, koji su vjerojatno sagradili harambaše i glavari. Gradnju je 16. svibnja 1710. dozvolio opći providur Vinko Vendramin, a vodio ga je neki ing. Andrija, dok je narod klesao kamenje i donosio drugi materijal.⁷⁴

U "calli" prema trgu, južno od pravoslavne crkve, bila je kuća trgovca Kneževića, a zatim "calla" Simonića. Sjeverno od pravoslavne crkve bili su uglavnom vrtovi do "calle Tomin greb". Godine 1747. Stjepan Zambelli, rođen u Skradinu, kupio je od Đure Sokića pok. Jovana iz Skradina uličicu između zemlje Dominika Anselmija za 43 lire da bi tu sagradio kuću.⁷⁵ Istog dana Dominik i žena mu Anđelija prodali su Zambelliju za 83 cekina (po 53 l.) kuću - suhozidinu (muro secho) pokrivenu slamom i pločama, a uz nju je bila teza pokrivena dijelom crijepom dijelom pločama uz puteljak Jovana Sokića.⁷⁶

Na trgu je bila stolnica sv. Marije. Ona je prvotno bila župna crkva koja je od mošeje pretvorena u katoličku crkvu. Kad je obnovljena biskupija bulom pape Aleksandra VIII (22. 11. 1690) služila je kao stolica. Za njezino uzdržavanje morala se, kao i u Makarskoj, brinuti Venecija, jer je bila "ius patronato publico".⁷⁷ Međutim, zgrada je propadala.

Iako je g. 1714. dužd naredio da se počne s gradnjom nove katedrale,⁷⁸ tek se oko g. 1724. počelo ozbiljnije misliti na gradnju nove, jer je stara bila potpuno propala i nije mogla služiti kao stolnica biskupije. Te je godine mletački dužd odobrio svotu od 24.645 lira za podizanje crkve po nacrtu ing. F. Melchiora. Jedino je dužd naglasio da zvonik mora biti skromniji.⁷⁹ Gradnja se oteгла kao i makarske stolnice. Podizali su je vojnički graditelji uz pomoć naroda u materijalu i radnoj snazi. Crkva je sagrađena manja nego što je

74 HAZd, Spisi op. prov. V. Vendramina, III, 451-452.

75 HAZd, LB, II, 1256-1257. Sokić je ujedno dao Zambelliju ječermu od bigulina.

76 Isto, 1257-1259.

77 Za uzdržavanje stolnice, osobito za nabavljanje voska, bilo je 24. rujna 1724. određeno da komora daje 80 reala godišnje. Ipak, 28. listopada 1727. opći providur P. Vendramin je odredio da se stolnici daje 529,11 lira od livela kuća, trgovina i gradnja. To se stvarno i obdržavalo. Šibenska je komora tome nadodala 270,9 lira, tako da je iznos bio 800 lira ili 80 reala. U svoti od 529,11 lira bio je i livel od mlinca na Bribišnici. Tako su za jedan mlin davali 45 lira mlinari Šimun Čoraš, Vid Herceg, Antun Herceg, Virgil Pavić i Ivan Sonkorcija, a Grgur Talković 30 lira. Nikola Strizirep davao je 45 lira, ali katedrali samo 15 a 29 lira komori. Knjiga o gradnji stolnice u Skradinu nalazi se u Arhivu samostana u Makarskoj, 16'-18.

78 D. Farlati, n. dj., 32, donosi dukal, ali nedatiran.

79 Knjiga o Makarskoj, 8'-10.

prvobitno bilo predviđeno. Sam opći providur Jeronim Boldu tužio se na to, jer je u nju moglo stati malo svijeta, a pohađali su je i pravoslavci za većih svetkovina.⁸⁰ Stoga je g. 1745. bilo odobreno 800 cekina⁸¹ i nešto se sagradilo. Tek g. 1755. podiglo se pročelje na kojem je kamena ruža izrađena u Trogiru, a kamenje je, 3182 kvadrata, bilo iz Korčule.⁸² Godine 1757. odobreno je 120 cekina za podizanje glavnog oltara i tabernakula.⁸³ Stolnica je 17. svibnja 1758. posvećena.

Zvonik nije odmah sagrađen, tako da je g. 1773. upućena molba na dužda kako za gradnju zvonika, tako i za nabavu orgulja.⁸⁴ Nakon dosta ispitivanja vlada je g. 1778. odlučila podići zvonik po nacrtima ing. Franje Zavorovića.⁸⁵ Sagrađen je g. 1782. u blizini katedrale.

Zajedno s gradnjom stolnice postavljalo se i pitanje biskupova stana. Iz jednog koncepta doznaje se da je biskup prvotno stanovao dalje od katedrale, a da mu je šibenska komora plaćala najam. Međutim, 1. siječnja 1723. biskup je prešao u novu kuću.⁸⁶ I poslije je stanovao u privatnim kućama, kao g. 1734, kad je biskup Vinko Bragadin unajmio kuću na trgu od don Anzola Tavelli za 5 reala godišnje.⁸⁷ Uz nju je bila kapelica. Biskup Stjepan Antun Trevisan živio je u kući kneza Franje Draganić - Vrančića i plaćao 60 reala godišnje. Fiskalna komora plaćala mu je 50, a on sam 10 reala.⁸⁸

Iza katedrale bila je kuća - hospicij franjevaca s Visovca "vicino al mar dietro questa catedral" i kuća bratovštine sv. Jeronima.

S trga, uz obalu bila je ulica prema crkvi sv. Jeronima. Za nju se brinula bratovština u koju su ulazili ugledni Skradinjani. Danas je uz nju groblje. Godine 1760. suci i prokurator "Scuole di s. Gerolimo" molili su općeg providura da dozvoli njihovom milostinjom podići most preko kanala da bi se lakše moglo doći do crkve. Oni su jedino tražili da im se dade po jedna obitelj iz Dubravica i Bratiškovaca koje su podložne državnim radovima (fazioni) za izvođenje radova. Providur je to dozvolio i odredio da radove izvode Pavao

80 Isto, 23.

81 Isto, 24'-25'.

82 Isto, 19'-20.

83 Isto, 20'-21.

84 Isto, 43'-44'.

85 Godinu dana nakon toga određeno je da se za zvonik dade 13.527,5 lira, a za orgulje 8792,14 lire, Isto, 45-45'.

86 Arhiv Skradinske biskupije u Arhivu Šibenske biskupije u Šibeniku, Fasc. 1, 51.

87 HAZd, LB, I, 261-262.

88 Knjiga o Makarskoj, 27-28.

Jurić iz Dubravica i Galić iz Bratiškovaca, a za to ih je oslobodio od "qualunque publica reale e personale fazione".⁸⁹

S druge strane stvarale su se ulice prema luci (marina). U njoj je bila gabela za sol. Tu su se nalazile kuće trgovaca Bigarellija, Rancolija, Galiotovića, a nešto više Berizzija i Vulinovića. Pri uređenju kuće ili njezine gradnje Bastijan Bigarelli oštetio je obalu i ulicu ispod svoga vrta. Javnim proglasom bio je upozoren da to ne čini, ali se na to nije osvrtao. Stoga je 7. travnja 1726. veća grupa građana⁹⁰ izabrala prokuratora Franju Zambellija i Antuna Galiotovića da slučaj iznesu na sud i 13. travnja Bigarelli se obavezao da će popraviti štete.

U blizini obale bila je mastionica i klaonica, koje su sagrađene g. 1748.⁹¹

Ispod tvrđave bila je ulica "Zagrađe", gdje se spominje kuća Ivana Krst. Siona, koju je g. 1748. za 10 cekina prodao Ivanu Bianchiju.⁹² Ona je uslikana na Grimanijevoj karti. Ispod nje, a preko puta, bile su kuće Lasića.

S druge strane tvrđave, prema "čaršiji" dizalo se nekoliko kuća, kao obitelji Divanića, Tolića, te dvije kuće Jure Embrovića pok. Ivana, kako se doznaje iz njegove oporuke (1756). Na brdu je bila kuća na dva sprata Petra Meštovića, koju je 23. travnja 1762. unajmio na tri godine krojaču Arseniju Slavuljeviću za 180 l. godišnje.⁹³

U spisima se spominje lokalitet: iznad bunara (fontane) gdje su se dizale kuće Simovića i Stjepana Mocina.

Takav je nekako bio Skradin u XVIII st., nedovoljno razvijen, bez uređene kanalizacije, s nedovoljno razvijenim ulicama, koje su bile obični putovi, a sa zrakom dosta teškim, osobito ljeti zbog obližnjih močvara u polju i s dosta

89 HAZd, Spisi op. prov. F. Dieda, IV, 223.

90 HAZd, LB, I, 38. Ta je grupa građana bila: općinski sudac Emanuel Mantelić, Marko Bonačić, Filip Marasović, Franjo Zambelli, Ivan Gervazoni, Ivan Kovačević, pl. Timotej Pini, Grgur Ivan Toni, Zanetto Giamuzzi u ime Jele Katarine Dimitri koja nije znala pisati, Lazar d'Zuane, Filip Knežević, Matija Marijanović, pučki sudac, kanonik Ivan Antun Steffanati u ime harambaše Stjepana Jankovića reč. Bilobrka, Toma Maceukat u ime Josipa Matoševića koji nije znao pisati, Toma Macukat, Božo Blažević, Petar Marasović u ime Dmitra Kriste koji nije znao pisati, Jakov Mandić reč. Vulinović, Janko Onjanović, Marko Bajdem iz Bratiškovaca, Margarita ud. Vida Smoljića u prisutnosti svjedoka Ivana Žepine i Ignacija Guberine iz Sonkovića, Toma Mazukat u ime Šimuna Dugopoljca koji ne zna pisati, Jakov Castelli, Antun Begnini u ime Filipa Kokića koji nije znao pisati, Antun Begnini u ime Luke Marasovića koji nije znao pisati, Ivan Maroević u ime Stojke Mika svoje sestre, Antun Zambelli, Antun Giovanuzzi, Josip Pinati, Antun Cazanova za Pusića koji nije znao pisati, Vinko Kovačević za Ivana Bogdanovića koji nije znao pisati, Margarita Galiotović, Mijo Segoević, Karlo Mangilli, Ilija Gugić.

91 HAZd, Spisi op. prov. G. Querinija, I, 213'-214.

92 HAZ, LB, II, 1426-1428.

93 Isto, V, fasc. 4., 3752-3753.

insekata. Stoga se više puta naglašava u ispravama i opisima kako je zrak "nezdrav". Ni čistoća grada nije zadovoljavala. Opći providur Jakov Gradenigo g. 1775. zabranio je da se na javne putove baca nečist uz kaznu od pet petica, na što su morali paziti gradski suci. On je zabranio i držati cvijeće izvan prozora u zemljanim ili drvenim loncima. Naredio je da ih kroz 24 sata moraju unijeti u prostorije, jer je polijevanje cvijeća zagađivalo ulice.⁹⁴

U "čaršiji" nalazi se natpis iz g. 1793. o uređenju te ulice:

VETUSTATI LIBURNICAE GLORIAE
JOANE BRAGADENO PRAETORE
ANTONIO ET JACOBI PINI
INSPECTORIBUS
RECENS HOC VIAE MONUMENTUM
COLLATO CIVIUM AERE
MUNICIPIUM SCARDONAE
P
A.D. MDCCXCIII

2. Uspostavljanjem općine u Skradinu počelo se sve više ljudi naseljavati oko tvrđave. Stanovništvo se mijenjalo, kao inače u gradovima. Jedni su izumirali a drugi odlazili u druge gradove. Neke su se obitelji ekonomski dizale, a neke propadale. Nastojat ćemo ukratko promotriti kretanje stanovništva i iznijeti o kućama u kojima su stanovali i u kojima se odvijala trgovina, temelj zanimanja skradinskih građana.

Intervencijom općeg providura Dolfina iz sela Rupe, naselila se obitelj Marasović. Od nje se posebno spominju Filip, Luka i Marko. Članovi te obitelji ekonomski su se jačali, ušli u općinsko vijeće i u XIX st. bili najuglednija skradinska obitelj. Uz njih se isticala obitelj Pavasović. Njihove kuće bile su dijelom izvan Skradina, gdje je i danas njihov zaselak. Neki su se Pavasovići bavili javnim poslovima te su bili serdari, kapetani pa čak i guvernatari Skradina. Tako je opći providur Angelo Emo imenovao 18. siječnja 1715. Milovana Pavasovića za serdara u skradinskom i šibenskom području, jer se pokazao hrabar u ratovima u Dalmaciji i na Levantu, te mu je dodijelio mjesečnu plaću od 20 dukata.⁹⁵ Isti je Milovan postavljen 25. veljače 1717. za guvernatu Skradina s dodatkom 10 cekina plaće.⁹⁶ U isto je vrijeme Marko Pavasović bio kapetan. On se istakao kao kapetan Strmice, važnog mjesta prema Bosni, braneći ga od napada te je 17. travnja 1716. dobio mjesečnu

94 HAZd, Spisi op. prov. J. Gradeniga, III, 247'.

95 HAZ, Spisi op. prov. A. Ema, III, 49.

96 Isto, 323.

plaću od 8 dukata.⁹⁷ On je g. 1728. postao guvernatur Skradina, a 1745. tu je dužnost obnašao Ilija Pavasović.

S tim napredovanjem u vojsci i upravi obitelj je dobivala i nove posjede. Već smo spomenuli kako je Pavasović, kad je stigao u Skradin g. 1696, dobio od Dilfina dosta zemalja za svoje ljude koji su se s njim borili na Levantu (9240 kanapa), a sam 30 kanapa. Milovan je molio i dobio 25 kanapa oranica u Skradinskom polju u mjestu Sonković, uz plaćanje desetine komori, jer ih je napustio Lujo Mitričević.⁹⁸ Ilija je g. 1748. dobio "a titolo emphiteuzi et livello perpetuo" mjesto za gradnju kuće i vrt.⁹⁹

Pa ipak, bavljenje javnim poslovima odvrćalo ih je od obrađivanja oranica, a trgovinom se nisu bavili. Oni su, usprkos državnih plaća, upadali u dugove, jer je život u državnim službama zahtijevao više nego što su im donosile plaće i prihodi sa zemalja. Godine 1745. rođaci Pavasović, Jovan, Luka, kapetan Filip i Stevan bili su dužni Šibenčaninu Marku Bratiću 6593 lira. Novac su od njega pozajmili još g. 1728. Da bi sredili taj dug, Pavasovići su dali Markovim nasljednicima Nikoli i Franji Forlani kuću na tri sprata, pokrivenu crijepom, s konobom, dvorištem i vrtom po sredini glavne ulice u Skradinu, a nalazila se uz kuću koju je tada već preminuli Marko Pavasović prodao nasljednicima Calzavare. Kuća je plaćala nivel katedrali, a procjenio ju je na 7200 lira majstor Josip Scotti.¹⁰⁰ Ipak su Pavasovići bili uvijek ugledni skradinski građani.

Iz knjiga matica doznajemo da su u Skradinu početkom XVIII st. bile obitelji Cortellini koja je prešla u Šibenik, Fustar, Marjanović, Kraljević, Grančić, Kikelinović, Kokić iz Bosne. Od tih su u Skradinu ostale Kokić i Fustar reč. Vukšić. O Fustarima ne znamo mnogo. Godine 1757. Franjo Fustar pok. Ivana prodao je zidinu majstoru Petru Civatoviću reč. Katica, zidar u Zlatarina.¹⁰¹

U polju Skradina, prema katastarskom popisu g. 1708, spominju se obitelji koje se poslije ne javljaju, kao Lović, Bajaković, Dragović, Bulmavić, Duimović, Zović, Jurišić, Braić reč. Tomić, Milotović, Guberno i Pleše, dok su obitelji Bratić, Marasović i Pini ostale u gradu. Među tima se osobito uzdigla obitelj Pini, i kao bogata trgovačka obitelj i kao osnivač vlasteoske općine, čime je postala "plemenita". Među starim obiteljima je i Janković - Žarković, od koje se posebno isticao Aćim Žarković. On je g. 1746. dobio od Filipa Mandića pok. Jakova iz Bratiškovaca kuću na sprat u tom selu, pokrivenu simlama i s

⁹⁷ Isto, 214.

⁹⁸ HAZ, Spisi op. prov. A. Moceniga, III, 298-299.

⁹⁹ HAZ, Spisi op. prov. G. Boldù, I, 213.

¹⁰⁰ HAZ, LB, II, 954-955.

¹⁰¹ HAZ, LB, III, 2744.

dvorištem, jer se Jakov g. 1742. zadužio kod Aćima za 1000 lira.¹⁰² Aćim je postao u Skradinu jedan od većih trgovaca, osobito marvom.

Neke su se obitelji iselile ili su izumrle, a nadolazile su druge iz naših krajeva ili iz Italije. Neke su, međutim, posjedovale kuće u Skradinu, iako su stanovale izvan njega, a kuće su, dućane ili skladišta unajmivale drugima.

Više obitelji došlo je u Skradin iz Italije.

U bilježničkim knjigama spominje se nekoliko obitelji koje su došle iz Bergama. S obitelji je došao Ivan Gervazoni (1725), Krsto i Franjo Mazzoleni, Bartul Berizzi, Karlo Manghilli reč. Tromba iz San Marina kod Bergama, Jakov Vasoleni, Ivan Agasi i Josip Difendi. Od tih je Franjo Mazzoleni kupio 3. ožujka 1746. od Dominika Anselmi iz Skradina kuću za stanovanje. Po procjeni Scottija vrijedila je 2500 lira. Bila je na dva sprata s konobom, pokrivena simlama i s dvorištem. Nije imala nikakvih opterećenja, a bila je prema badžani.¹⁰³ Franjina udovica Katarina unajmila je 5. lipnja 1761, kuću za dvije godine Filipu Corsetto Baziarato, nastanjen u Skradinu, za 120 lira godišnje.¹⁰⁴

Iz Verone su došle obitelji Jure Maffei a iz Vicenze Bastijana Bigarellija, kojega smo već spominjali kao trgovca, i Bartual Vidossi (Vidoš).

Iz Brescije je bio Jakov Toni pok. Ante. On je u Skradin došao iz Brača. Prvi se put spominje 11. siječnja 1739. kad je od Bastijana Bigarellija kupio vrt ograđen zidom u samom Skradinu za 5000 lira, a koji je šibenskoj komori plaćao anul od 3 lire.¹⁰⁵ Jakov je bio sposoban trgovac i stoga je kupio u Skradinu više kuća. Za 2000 lira uzeo je u glavnoj ulici istog dana i godine od kovača mačeva Mate Kostrića kuću na sprat, pokrivenu simlom s dućanom. Tu je kuću Jakov vratio Mati u najam za dvije godine uz plaćanje 6% od dane svote. Ako Mate vrati novac s kamatama, Jakov se obligirao povratiti mu kuću. Prema propisima Matina žena Jelena potvrdila je ugovor.¹⁰⁶ Upravo takvim pozajmljivanjem novca uz garanciju posjeda mnogo su se bavili i ostali skradinski trgovci i bogatili, što ćemo još razmotriti. Jakov je tako 3. ožujka 1746. od Markiora Cortellinija iz Šibenika kupio kuću na tri sprata s konobom, pokrivenu simlama za 2000 lira, što je platio u cekinima (po 53 lira). U ugovoru je ostavljena mogućnost Cortelliniju da može vratiti novac, a time i kuću.¹⁰⁷ Toni je iste godine (24. XI) uzeo kućicu u "čaršiji" prema badžani pokrivenu

102 HAZ, LB, II, 1165.

103 Isto, 1067-1072.

104 HAZ, LB, V, 3612.

105 HAZ, LB, I, 460-465.

106 Isto, 462-465.

107 HAZ, LB, II, 1072-1074.

simlama i s dvorom za 72 cekina, za koju je plaćao nivel stolnici.¹⁰⁸ Godine. 1747. kupio je kućicu s vrtom od Antuna Banića, ali ju je odmah prodao Vidu Babiću pok. Petra za 500 lira i 6 kvarte žita. Vid se obvezao da će je isplatiti u pet obroka (rata).¹⁰⁹ Isti je Toni za 2400 lira kupio 30. siječnja 1747. kućicu od Franje Mazzolenija, koju je Franjo 3. ožujka 1746. uzeo za istu svotu od Dominika Anselmi.¹¹⁰

Jakov je imao dućan blizu badžane u kući Nikole Terzića. Jakovljevi sin Timotej nastavio je očev posao. On je 10. kolovoza 1747. uzeo od Matoša Puaze pok. Radoslava iz Smrdelja kuću s vrtom, jer mu je Matoš i sin mu Jovan bio dužan 1590 lira. Kuću su mogli povratiti kad se oslobode duga, a zemlje su morali kao težaci obrađivati uz sklapanje posebnog ugovora.¹¹¹

Takvim baratanjem s kućama Toni su nastavili. Timotej i Vinko Toni su kao hipoteku uzeli g. 1749. kuću od Mije Spudića pok. Vida na dva sprata s dućanom, pokrivenu "simle ossia tavole" s avlijom prema brdu a blizu badžane, za dug od 3500 lira. U ugovoru su se Toni obvezali da će vratiti kuću kad im Spudić potvrdi dug uz 6% kamata.¹¹² Toni su g. 1761. unajmili za tri godine Jovanu Barbieri pok. Špire iz Zadra kuću za 21 cekin (po 48 lira) s dućanom i konobom.¹¹³ Istoga dana unajmili su Toni za 70 cekina Ivanu Lukasu, skradinskom trgovcu, za četiri godine kuću koju su kupili od zadarskog plemića Petra Nassi, a bila je pokojnih Sudarevića.¹¹⁴

Ti primjeri dovoljno pokazuju naglo uzdizanje te obitelji i njezino vješto akumuliranje kapitala. Ono se ostvarivalo trgovinom, a realiziralo u dobivanju nekretnina, služeći se često kreditnim poslovanjem koje će biti osobito jako u trgovanju s okolnim seljacima, što ćemo još vidjeti.

Iz Venecije je došao Marko Bianchi pok. Franje. Članovi njegove obitelji nisu bili mnogo prisutni u Skradinu, jer im posao, čini se, nije dobro išao. Oni su posjedovali kuće u Veneciji. Tako su 18. lipnja 1725. Franjo i brat mu Grgur odredili za prokuratora arhidakona Ivana Krst. Marchezzanija da vodi parnicu u Veneciji i osobito da pukupi livele od kuća nasljednika Jakova Bianchija¹¹⁵ Zbog slaba poslovanja obitelj je i to Franjo i Ivan 11. siječnja 1741. prodala Jakovu Toni sva dobra, osobito veliku kuću s dućanom, za 7000 lira. Toni je

108 Isto, 1157-1158.

109 Isto, 1180.

110 Isto, 11887-1188.

111 Isto, 1220-1221.

112 Isto, 1487.

113 HAZd, LB, IV, 3578.

114 Isto, 3579-3580.

115 HAZ, LN, I, 20.

braći isplatio 103 cekina (po 53 lire) i jedan srebrni filip. U ugovoru, u njegovu drugom dijelu (Illico), Toni je dao obitelji Bianchi u najam uz 420 lira godišnje. Iste godine (2. XII) Franjo je morao priznati dug Ivanu Banovcu iz Šibenika u visini od 2591,10 lira. Dug se od robe u dućanu tek polovicu namirio te su ostatak braća morala vratiti do g. 1745. u četiri obroka po 256,14 lira.¹¹⁶

Iz Italije je došao Toma Milesi reč. Fiorentino i sposobni trgovac Jakov Valvasor. Jakov se javljao u spisima oko g. 1729, ali postoji podatak o njemu tek iz g. 1740, kad je od Đure Citta pok. Koste kupio zidinu prema badžani za 1600 lira, za koju se katedrali plaćao livel od 2 i po lire.¹¹⁷ Zidine su bile uz brdo i uz mali put. Godine 1743. spominje se nova Valvasarova kuća uz kuću Aćima Žarkovića. Jakov je ostao u Skradinu i postao njegov ugledan građanin.

Iz Bolzana je bio Ivan Lukas. On se g. 1757. oženio Katarininom kćerkom Jakova Valvasora. Ivan je bio sin vojnika ili časnika, jer je upisano u spisu kako mu se brat Jeronim rodio u Ostrovici, gdje je bila vojnička postaja s crkvom.¹¹⁸

Iz Bugarske je u Skradin stigao Ivan Gicha (Đika). Umro je tamo, kao i žena mu Jelena, koja je 18. ožujka 1730. napravila ostavštinu. Po njoj morala je biti ukopana u crkvi sv. Jeronima.¹¹⁹ Iz Rumunjske su prispjeli u Skradin Nikola Mišković i braća Stjepan i Nikola Musura pok. Dime. Braća su se 11. veljače 1728. podijelila.¹²⁰

Više je obitelji došlo u Skradin iz Hercegovog i njegove šire okolice. Odatle je bio Mate Mihaljević, koji je 18. lipnja 1740. prodao Aćimu Žarkoviću kuću na dva sprata s konobom i dvorom za 1600 lira.¹²¹ Iz Hercegovog bili su već spomenuti Aćim i Dimitri Žarković, Mijo Mišković reč. Malković, Aćim Konstantin, Jovo Ercegovac reč. Žitković, Aćim Milošević, Filip Knežević pok. Vuke, Nikola Terzić, Jakov Lucić, Marko Đurđević pok. Koste, Đuro Saralović. Neki su od njih prispjeli u seobi Crnogoraca a neki kao vojnici. Tako je Petar Maestrovic iz Hercegovoga bio vojnik u kompaniji Ilije Pavasovića. On ga je doveo u svoj kraj i čak mu je 1. travnja. 1760. darovao tri dana dijelom obrađene a dijelom šumovite zemlje s maslinama blizu grada u polju da je obrađuje i da komori plaća desetinu. U spisu se naglašava kako mu to dariva jer su prijateljevali mnogo godina.¹²²

116 Isto, 625. i 713-714.

117 Isto, 595-600.

118 HAZd, LB, IV, 2778.

119 HAZd, LB, I, 172-174. U ostavštini se spominje: "quatro quadri con figura greca" - ikone.

120 Isto, 95.

121 Isto, 595-596.

122 HAZd, LB, IV, 3246-3247.

Od tih novijih stanovnika najviše se uzdigao Filip Knežević. On se kao skradinski trgovac spominje oko dvadesetih godina i ubrzo se obogatio. Godine 1733. kupio je od Šimuna i Mate Marjanovića pok. Jakova i Stane udove Mate, Jakovljeva brata, za 1000 lira konobu ispod kuće koju je prije više godina posjedovao u "čaršiji" i dućančić uz nju iznad kojeg su bile prostorije pokrivene simlom. Marjanović je tim novcem platio svoj dug Bastijanu Bigareliju.¹²³ Iguman Arandjelovca Mihoner Rađević zbog duga od 15. veljače 1724. dao je Filipu g. 1741. kuću za 1125,6 lira. Kuća je plaćala nivel stolnici od 31 soldi.¹²⁴ Filip je 23. ožujka 1742. dobio "un botteghin" s konobom u glavnoj ulici od Šimuna i Mate Marjanovića, koji su mu još 22. ožujka 1733. bili dužni 100 reala zbog uzimanja hrane i drugih potrebština. Međutim, oni su se ponovo zadužili 100 reala i Marjanović su Filipu za to dali jedno zemljište ili dvor na koji se plaćalo stolnici tri lire godošnje livela.¹²⁵ Filipov sin Aleksandar unajmio je 2. rujna 1761. Nikoli Topaliviću iz Mostara dućan za 180 lira godišnje. Dućan je bio između dva novo sagrađena Kneževićeva dućana.¹²⁶ Inače, Kneževići su posjedovali dvije kuće u Kninu koje su im poslužile kao dućani.

Jakov Lucić dobio je od općeg providura Franje Grimanija 26. lipnja 1756. zemljište od 152 paša, koje je bilo dosta kamenito, na dnu brežuljka iznad kojeg je bila tvrđava, i kuću da u njoj stanuje šest mjeseci uz 60 lira komori, a morao je plaćati nivel stolnici u visini od 50 šoldi.¹²⁷ On je tu zemlju 18. lipnja 1758. prodao Antunu Mrviću pok, Jove, Jovi Omeragi pok. Jove i Stefanu Mirkoviću, s time da mu Mrvić plaća godišnji nivel od 5 lira, Omeraga 4,6 lira a Mirković 4,4 lire, dok je sam Lucić plaćao nivel šibenskoj komori.¹²⁸

Iz Trebinja je u Skradin došao Todor Embrović a iz Makedonije Đure Gizioli i Mijo Milković pok. Laze. Braća Simo i Đuro Đurišić naselili su se iz Podgorice. Njima je, Jakov Toni unajmio za tri godine dvije kuće prema badžani za 7 cekina.¹²⁹ Đurišići su postali u Skradinu bogati trgovci. Iz Albanije je stigao Jovan Fretta pok. Mialja. Iz Risna su se u Skradin naselili Staniša Stjepanov reč. Matković i Mate Kaloderović reč. Dešković. Iz Crne Gore bio je Jovo Baltić. Mate Kiakić reč. Korolija iz Lovinasa živio je više godina u Skradinu i g. 1759.

123 HAZd, LB, I, 230.

124 Isto, 635-637.

125 Isto, 730-736.

126 HAZd, LB, V, 3647.

127 HAZd, Spisi op. prov. F. Grimanija, III, 163'-164.

128 HAZd, LB, IV, 2894-2895.

129 HAZd, LB, III, 2687.

oženio se Gašparom udovom Đorđa Sokića iz Skradina.¹³⁰ Iz Rijeke se naselio Jure Trdina. Iz Grahova došao je oko g. 1756. Juraj Milunović.

Iz Imotskog naselio se u Skradin Stevo Mirković. On je g. 1748. kupio od braće Citta komad zemlje uz njihovu kuću za 17 cekina.¹³¹ Mirković je 1748. za 20 zl. cekina od Marije udove Nikole Musura uzeo u hipoteku za 15 godina kuću "in costiera dell' Monte" koju je sagradio njen muž. Ta je kuća bila već u hipoteci zbog duga od 12 cekina Ivana Bianchija i udovica je morala isplatiti Binchiju dug. Stoga ju je i dala Mirkoviću za 20 cekina.¹³² Marija je već 21. ožujka 1749. povratila Stevi 20 cekina i 338,10 lira za troškove popravljjanja kuće i time je kuću ponovo dobila natrag. Međutim, to je bila Marijina spekulacija, jer je istog dana prodala kuću Franji Bracettiju iz Venecije koji joj je dao u ime Varisca Maccuchella 40 zl. cekina od kojih je primila 34 dok je ostalih 6 išlo na dug njezina pokojnog muža, uz uvjet da može kuću "rikuperat".¹³³ Sam Bracetti je prodao kuću Jakovu Toni za 40 cekina i to u sedam miara katrana, što mu je Toni morao dostaviti na vrijeme.¹³⁴ Sam Mirković je molio općeg providura Franju Grimanija da mu dade u Skradinu mjesto za stanovanje i vođenje trgovine. On mu je to dao, ali uz uvjet da kroz šest mjeseci sagradi kuću i otvori trgovinu, a fiskalnoj komori da plaća 60 lira kanona.¹³⁵

Iz Sinja je bio Franjo Terzić. On je umro u Skradinu i napisao ostavštinu 28. svibnja 1762.¹³⁶ Iz Mostara bili su Sava Sudarević, Ivan Sarić i Nikola Topalović. Iz Hvara se naselio u Skradin Petar Koludrović pok. Vinka iz Jelse, a iz Brača Vinko Matković (Pučišće). Iz Udina došao je u Sradin Ivan Krst. Sion. On je g. 1725. dobio u Zagrađu kućicu pokrivenu starim simlama, na jedan sprat s konobom, dvorištem i vrtom, a za nju je plaćao liru livela stolnici. Kuću je 24. studenog 1748. Sion prodao Ivanu Bianchiju pok. Marka za 10 cekina (po 48 lira).

Iz Zadra je bio Antun Casanova i Bartul Mangazzini, Jovan Barbieri te Fontana Ventura, koji je na trgu držao drogeriju u kojoj su se kupovali i lijekovi.

Iz obližnjih mjesta nastanili su se u Skradin Ivan Šimić iz Knina, Jovo Stansević iz Golubića, Lazo Lazić i Pavao Dragičević iz Obrovca te Filip

130 HAZd, LB, IV, 2999.

131 HAZd, LB, II, 1329.

132 Isto, 1425-1426.

133 Isto, 1446-1447.

134 Isto, 1448-1449. Miara ili mier je migliaio u pluralu, G. BOERIO, Dizionario del dialetto Veneziano, Venezia 1856 (rist. 1971), 416.

135 HAZd, Spisi op. prov. F. Grimanija, III, 162'-163.

136 HAZd, LB, V, fasc. 4, bez paginacije.

Karanović, Petar Aleksić, Petar Damjanić, Mate Skorić i Mijo Ivić iz Miljevaca, Jakov Milović iz Drniša, Marko Jadronja iz Jadrtočca. Marku je Melkior Cortellini, inače iz Šibenika, dao 26. listopada 1762. kuću pokrivenu simlama na sprat i s konobom, dvorom u brdu iznad zdenca. Za nju je morao za 20 godina obrađivati oranicu od dva dana oranja uz davanje polovice od plodina, a uz četvrtinu kad mu dade sjeme. Zemlju oko kuće do mlinova morao je zasaditi lozom i maslinama kroz tri godine uz četvrtinu kad dođe na rod, a od starih maslina davao je polovicu. Osim toga, dao mu je i dva vrta iz kojih je morao davati Melkioru što mu bude trebalo.¹³⁷ Iz Mandaline bio je Mijo Markovinović, a iz Krapnja Ante Papić, iz šibenskog Vrpolja Ante Sarčević, iz Ostrvice urar Mate Alberti. Mate je unajmio za pet godina od Jakova Toni (11. VII 1757) kućicu na dva sprata, bez konobe, za 120 lira godišnje.¹³⁸ Jednako je iz Ostrvice bio Mate Lukas pok. Martina. On je 22. siječnja 1762. kupio od Jakova Toni kuću blizu gradine. Ona je prvotno bila pokojnoga Antuna Mercettija reč. Krapanjca, a zatim Nikole Mijića, od čijih je nasljednika bio Jakov kupio. Kuća je bila na dva sprata s konobom, dvorištem i vrtom. Lukas je za nju dao 75 cekina.¹³⁹ Mate je 15. ožujka iste godine uzeo od Mije Markovine za 960 lira dvije kuće, jednu pokrivenu simlama a drugu od opeka i pokrivenu ševarom. Za njih je plaćao nivel šibenskom plemiću Danijelu Divniću pok. Franje u visini od 34 lire.¹⁴⁰

Iz Šibenika je bio Antun Grgelj pok. Mate i Stevan Dragolo reč. Sarajlija. Posjedovao je kuću u "strada grande nella ruga delle bottege", koju je 20. studenog 1761. unajmio Filipu Karanoviću za 12 cekina godišnje.¹⁴¹ Iz Šibenika je bio trgovac Dmtar Condogiani, Nikola Busović, Josip Bordini, Lazar Tomašević. Iz Tribunja se u Skradin nastanio Bernardo Cologna.

Osim tih obitelji bile su i druge koje su se bavile trgovinom ili obrtima a teško je znati odakle su došle. Neke se, osobito one obrtnika, nisu dugo ni zadržavale u samom Skradinu. Slično je bilo i s ostalim pa i plemićkim obiteljima. Skradin je u XVIII st. ostao malo mjesto i mogao imati oko 400 stanovnika. U anagrafskoj tabeli iz g. 1771, koja je izrađena naredbom općeg providura Dominika Coldumera, u Skradinu je bilo 8 plemićkih i 32 građanske obitelji, od kojih je 18 bilo obrtničkih. Ako se uzme da je svaka od tih obitelji imala pet članova, bilo je usve oko 200 duša. U drugoj tabeli, međutim, iz g. 1781. za Pavla Boldu, u Skradinu je bilo 8 plemićkih i 72 građanske obitelji,

137 Isto, 3876-3879.

138 HAZd, LB, III, 2688.

139 HAZd, LB, V, fasc. 4, 3707-3708.

140 Isto, 3735-3736.

141 Isto, 3677-3678.

1781. za Pavla Boldu, u Skradinu je bilo 8 plemićkih i 72 građanske obitelji, što je vjerojatnije, tako da bi Skradin tada mogao imati oko 400 stanovnika.¹⁴²

TRGOVINA

1. Već smo naglasili važnost Skradina zbog trgovine koja je prolazila preko njega. Ona se osobito razvila nakon završetka ratova i smirivanja granica i time jačanja trgovačkih veza s Bosnom. Trgovina je iz Bosne išla karavanskim putem od Strmice na Knin, a zatim se spuštala na Skradin, gdje je bila badžana.

Pravila trgovanja u badžani i smještanja u njoj robe i trgovaca uredio je 29. lipnja 1727. opći providur Peter Vendramin.¹⁴³ Spis je izdan, naglašava se, zbog zloupotreba koje su nastajale kako na putovima, tako i u samoj badžani. Toga je bilo i drugdje i stoga je neko vrijeme bilo zabranjeno trgovanje na području Zadra i Obrovca. Da bi se smanjile nepravilnosti, providur je odredio da se u Skradinu podigne nova badžana prema nacrtu ing. Franje Melchiorija, a drvo je za njezinu gradnju bilo već naručeno. Karavane su se morale prijaviti guvernaturu i jednom od deputata za to određenom. Vođa karavane morao je pokazati propusnicu (passaporto) dobijenu na Strmici ili na drugom prijelazu, prikazati ljude i životinje. Trgovci karavana morali su stanovati samo u badžani da ne bi došlo do bolesti, ali i da se spriječi nezakonito trgovanje. Njihova roba, osobito vuna, prebacivala se u splitski lazaret na dezinfekciju. Badžanu je čuvalo šest stražara i to po dvojica danju i noću. Osim toga, alfir i 12 naoružanih ljudi odlazili su svakih petnaest dana na granicu da dočekaju nove trgovce i da ih prate do Skradina. Brigu nad njima imao je šibenski knez i kapetan.

Badžana u Skradinu podignuta je od drveta, blizu samog mjesta, a oko nje su bile kuće. Njezino uređenje povećalo je broj trgovaca i trgovinu. Opći providur Jeronim Balbi izdao je 23. ožujka 1753. dvije naredbe.¹⁴⁴ U prvoj je naredio da i skradinski trgovci moraju dobiti "bolettine" za svoje trgovanje kao i trgovci drugih gradova, što je značilo uvođenje veće kontrole plaćanja daće. Ipak je naglasio neka uživaju i slobode uvedene terminacijom od 8. prosinca 1749. Ujedno im je preporučio da nastave trgovati s badžanom. Da bi se što bolje izvršila naredba od 30. studenog 1748. za trgovanje preko badžane, poslao je pandura kapetanu Lazi Raskoviću u "palanku" Strmicu. On je morao

142 D. Božić - Bužančić, Dvije anagrafske tabele za područje Dalmacije iz druge polovice 18. stoljeća, Arhivski vjesnik XI-XII/1968-69, 43-53. Na skradinskom području bilo je u g. 1771. 4990 (u tabeli krivo 5066) a g. 1781. 4796 duša. U tabeli iz g. 1801. Franje M. Carnea Steffanija bilo je 5357 (a ne 5347) duša.

143 HAZd, Spisi op. prov. P. Vendramina, II, 125.

144 HAZd, Spisi op. prov. J. Balbija, III, 138'-139.

prenosile robu preko gorskih klanaca i stranputica. Svoja je istraživanja i opažanja, prema naredbi općeg providura, od 6. srpnja 1752. javljao kolegiju badžane i guvernaturu.

Badžana je u Skradinu bila g. 1766. obnovljena po želji trgovaca i na njihov trošak. Radove su na njoj izvršili Josip Albergotti i Ilija Đurić.¹⁴⁵ Istog dana (10. VIII) providur je opomenuo Raskovića u Strmici da odredi pandura koji će paziti na karavane.

Međutim, time se nije izbjegla opasnost za zdravlje samog mjesta obnovom badžane. Opći providur Alvise Foscari 10. rujna 1799. obašao je s članovima "Collegio di Sanita"¹⁴⁶ badžanu i uvjerio se da je veoma blizu stambena kuća te da joj položaj nije nimalo zgodan. To je, zapravo, senat a i opći providur Petar Michiel uviđao još g. 1765, ali se malo poduzelo. Foscari je stoga odredio da se nova badžana podigne na livadi izvan naselja, kod kanala koji se zove "Fontana", gdje je, zapravo, bilo močvarno tlo, ili kod mjesta Tomin greb, ali prema polju. Iako je ing. Franjo Zavorović napravio nacrt, ipak se nova badžana nije podigla, jer je zdravstvena inspekcija smatrala da taj položaj zbog močvare nije zgodan. Tako se ostalo na badžani koja je imala samo dvije prostorije i dvorište.

Pa ipak, nije se odustalo od zamisli na gradnju, jer je roba gušila ne samo malenu badžanu nego i grad i luku. Stoga je g. 1782. tridesetak skradinskih trgovaca molilo šibenskog kneza i kapetana da dozvoli gradnju nove badžane. Uz podršku općeg providura nacrt je ponovo napravio Zavorović, a mogla je primiti 400 konja. Badžana je sagrađena od državnog novca ali i uz pomoć samih građana. Bila je smještena izvan mjesta, uz put prema Bribirskim Mostinarna, kako je pod nazivom "lazaret" ucrtana na austrijskoj katastarskoj mapi (1827). Stara badžana, prema providurovoj odluci, prodana je trgovcu Petru Meri za 200 cekina, a nova je završena vjerojatno g. 1787, kad je u Skradinu, na zahtjev općeg providura Franje Faliera, stvoren odbor za njezino održavanje.¹⁴⁷

Gradnjom nove badžane još se više pojačala trgovina, iako su je trgovci iz Bosne u početku teško prihvaćali, jer je bila nešto dalje od samog mjesta.

145 HAZd, Spisi op. prov. A. Reniera, III, 99.

146 HAZd, Spisi op. prov. A. Foscari, I, 57. U komisiji su bili: Luka Cortellini, Danijel Divnić i Mark Antun Boni, Striseo Bersatić od plemića a od građana Antun Bonzio, Ivan Forlani i Ivan dalla Feste.

147 Š. Peričić, Prilog poznavanja brodarstva i pomorske trgovine šibenske regije u XVIII stoljeću, Radovi 7/1975, 205.

2. Prema Lugiju Mascheku¹⁴⁸ u Skradinu je tek g. 1752. osnovana skela, a trgovci su dobili privilegije kao i u drugim gradovima. Međutim je trgovina u Skradinu još prije bila organizirana, i to ne samo nutarnja nego i vanjska.

Iz Bosne se uvozila koža, katram, željezo, stari bakar ili loj. Materijal se odvozio u tadanju Mletačku Istru i to u dosta velikim količinama. U skradin-skim bilježničkim spisima nema o tome mnogo podataka. Jakov Toni je 10. veljače 1758. dao paronu lađe Ivanu Albanese iz Poreča 23 "brazza" skrletnog sukna (čoje) za 600 lira, koje je on 2. kolovoza 1762. isplatio preko parona Marka Pavana iz Poreča.¹⁴⁹ Prema podacima iz Šibenika Šime Peričić¹⁵⁰ je utvrdio da je kroz tri nepune godine, 1732-1734, bilo upućeno iz Skradina u Istru više od 10.000 kvarti raznih žitarica. Presjek godišnjeg izvoza bio je 5.000 do 6.000 šibenskih kvarti žita, što su istarski brodari ili oni iz Hrvatskog primorja, a rijetko dalmatinski, prevozili u svoj kraj. Roba se odvodila i u Papinsku državu i Napuljsko Kraljevstvo, osobito katram, sirovo željezo pa i žito.

Nešto poslije stizala je rudača i iz Drniša. Tako je u spisima zadarskog kapetana Zan Carla Zorzija¹⁵¹ upisano kako su Dominik Zar iz Silve i tenente Jeronim Billia doveli "un carico" (240 miara) fosilnog ugljena u Skradin, a na račun istog Billije. Nešto prije opći providur Antun Renier 23. studenog 1766. dozvolio je Anastaziju Carridi iz Šibenika i Juri Milunoviću iz Skradina da iz Turske, Bosne, dovedu 30 konja željeza od "Ufficiali dell' Apostamento Bossanschert". Željezo se nije prodavalo u Skradinu nego je išlo dalje, pa je providur naredne šibenčane preporučio kninskom providuru. Todor Sančević iz Golubića bio je njihov komisar. Gvozdeni štapovi morali su biti povezani čvrstim užetima a, ako bi bilo potrebno, stražar bi pratio ih do Skradina.¹⁵²

Ima i nekih manjih vijesti o trgovini blagom. Godine 1764. bio je "condutor de bovi" Radivoj Kioriđ iz Varivoda. On je iz Bosne dovodio volove za Veneciju. Međutim, turski emin je pisao općem providuru Antunu Renieru da su vodiči, koji su dužni platiti desetinu od životinja, odvodili s pašnjaka stoku bez njegove dozvole. Providur je 14. prosinca 1765. naredio Kioriđu da plati 94 lire kao nadoknadu za naneseu štetu.¹⁵³ Poslije godinu dana, 18. listopada 1766, šibenski je knez i kapetan javio da je trgovac Aćim Žarković nabavio

148 L. Maschek, n. dj., 232.

149 HAZd, LB, V, fasc. 4, 3819. "Brazza" je dužinska mjera.

150 Š. Peričić, n. dj., 207.

151 HAZd, Spisi zad. kapetana Z. C. Zorzi, I, 218-221.

152 HAZd, Spisi op. prov. A. Reniera, III, 4.

153' Isto, 7.

ječma, raži i žita iz Bosne i da je želio to prebaciti u druga mjesta podložna Veneciji. Providur je upozorio kapetana i kneza neka pripazi na kvalitet žita koje Žarković dobiva iz Bosne.¹⁵⁴

Trgovci su se u Skradinu, kao i u Šibeniku, dijelili u tri razreda. Prema popisu iz g. 1763.¹⁵⁵ u prvom razredu su bili: domaći plemić Aćim Žarković iz Hercegnovog, Stjepan Zambelli, Marko Paraskeva iz Šibenika, Nikola Mišković iz Rumunjske, koji je došao u Skradin pred dvadesetak godina i prodavao "merci Turchesche", Antun Valvasor, Ivan Lukas iz Bolzana, Stevan Mirković iz Imotskog, Jovan Barbieri iz Zadra i Bernardo Cologna iz Tribunja. U drugom razredu su bili: Ivan Toni iz Breschije, Marko Lukić, vjerojatno austrijski podanik, Dimitri Žarković iz Hercegnovog, Lazar Vulinović skradinski plemić i Nikolino Condogiani iz Šibenika. U trećem razredu su bili: Nikola Busović iz Šibenika, Stanko Borović, Jakov Milović iz Drniša, Petar Koludrović, Josip Bordini iz Šibenika, Juraj Milunović iz Grahova a došao je u Skradin pred sedam godina i prodavao "tursku" robu, Filip Karanović, Petar Aleksić, Petar Damjanić, Ivan Šimić, sva trojica iz Knina, Lazo Lazić, Pavao Dragičević iz Obrovca, Josip Difendi iz Bergama, Lazar Tomašević iz Šibenika, Luka Mirković iz Imotskog i Jure Trdina iz Rijeke.

Iz tog popisa vidi se da su najbrojniji bili sitni trgovci. Oni su okolnom stanovništvu prodavali žito, vino, platno, živežne namirnice, alate za rad pa i stoku.

Bogatiji su trgovci imali svoje agente - prodavače koji su držali dućan u ime gospodara. Ti se često radi o zakupnicima koji su preuzimali dućan dajući gospodaru dogovoreni postotak od dobiti.

Godine 1726. spominje se Marko Calzanova kao prodavač u dućanu Franje Cortellinija kod stolnice. On je držao dućan Cortelliniju koji je stanovao u Šibeniku. U dućanu Franje Zambellija bio je dugo agent Jakov Castelli. Marko Bonačić, poslije ugledni građanin, kad je došao u Skradin bio je prodavač kod Krste Mazzolenija (1728). Za Jakova Vasolenija iz Bergama piše g. 1729. da je "ora giovane di negozio". Kod trgovca Ivana Krst. Roncollija bio je agent Karlo Mangini. Aleksić, poslije uspješni trgovac, počeo je kao pomoćnik u dućanu Jakova Pinije.

U dućanima su služili dječaci koji su učili trgovački posao. Donosimo nekoliko primjera da se vidi pod kojim su uvjetima primani.

Godine 1754. Mate Maroević uzeo je u službu "per giovane di bottega" za pet godina Anzola Cavallija uz 200 lira godišnje, dvije bijele košulje od riječkog

154 Isto, 137.

155 Š. Peričić, n. dj., 206.

platna i dva para cipela. Anzolo se morao u svemu vladati kakav je običaj.¹⁵⁶ Ivan Merdez iz Sonkovića služio je kod Timoteja Pinića godinu i po i 11. srpnja 1757. završio službu i time isplatio očev dug.¹⁵⁷ Godine 1761. Božo Naja iz Zlarina dao je "al garzonato" sina Merkiola za pet godina Petru Cikutoviću da izući posao.¹⁵⁸ Proto-zidar Josip Scotti poslao je 11. studenog 1762. god. svog sina da pet godina radi i izući trgovački posao u dućanu Venture Fontane.¹⁵⁹

Da bismo mogli vidjeti kakvim su kapitalom raspolagali neki od jačih skradinskih trgovaca, iznijet ćemo neke podatke iz zakupničkih ugovora. Godine 1744. Timotej Pinić dao je dućan Miji Spadiću iz Skradina s kapitalom od 4500 lira u materijalu uz 6% od kapitala godišnje (270 lira). Spadić je za dvije godine uživao kuću, dućan i vrt, koji su bili blizu badžane.¹⁶⁰

Josip Marcatti je državnom dozvolom otvorio dućan u svojoj kući. Godine 1745. dao je bratu Augustinu sav kapital dućana u visini od 14.429 lira da trguje uz plaćanje najma od 120 lira, a od dobiti je morao bratu davati polovicu, ali je prihvatio i bratove dugove.¹⁶¹

Jakov Toni je 18. travnja 1744. sklopio udruženje s Nikolom Terzićem za zajedničko trgovanje. Toni je u posao uložio 7087,2 lira a Terzić 2139,9 lira kapitala i 1847,16 u raznim dugovima, tako da je ukupni kapital iznosio 11068,3 lire. Toni je poslije raznim trgovačkim poslovima povećao kapital na 20.000 lira. Terzić je to 23. kolovoza 1746. priznao i obećao voditi kuću i trgovinu, a Toniju davati godišnje 10 zl. cekina dok bude između njih trajao trgovački savez.¹⁶² Terzić je vjerojatno dobro vodio svoj posao i g. 1756. dao Toniju 20.000 lira. Slično je Toni 31. ožujka 1746. dao Staniši Stipanoviću pok. Stjepana iz Hercegovog 3500 lira kapitala. Kad je izvršen obračun, pokazalo se da je Staniša u kapital unio 532 lire tako da se povećao na 4032 lire. Stoga su 23. studenog 1746. ponovo sklopili ugovor. Po njemu Staniša je i dalje vodio trgovinu, a Toniju je davao polovicu od dobiti. Od kapitala Staniša je uzdržavao kuću, ženu i jednog slugu. U ugovoru se naglašava da, ako Staniša upadne u dug, sam će morati snositi njegovo isplaćivanje kao i ostale štete. Osnovni kapital nije se smio dirati niti davati na dug.¹⁶³ Toni je, međutim,

156 HAZd, LB, III, 2228-2229.

157 Isto, 2689.

158 HAZd, LB, V, fasc. 4, 3634-3635.

159 Isto, 3870.

160 HAZd, LB, I, 893.

161 HAZd, LB, II, 1034-1036.

162 Isto, 1153-1154.

163 HAZd, LB, III, 2370-2376.

slično uradio i s Bartulom Mangarinijem. On je s njim g. 1753. sklopio udruženje uz kapital od 2000 dukata (po 6,4 lire) ili 12.800 lira, i to polovicu kapitala u vinu a drugu u raznim drugim stvarima. Dobit se morala dijeliti napola. Mangarini je Toniju za dućan plaćao 300 lira,¹⁶⁴ a od kapitala je uzdržavao ženu, djecu, sluškinju, slugu, ali ne konja. Nakon tri godine stranke su morale odlučiti da li će i dalje surađivati.

Nikola Condogiani držao je g. 1752. dućan u zajednici - kompaniji s Filipom Karanovićem.¹⁶⁵

Jednako je Mijo di Zuanne držao u kompaniji trgovinu s Šibenčaninom Grisogonom. Međutim, on je umro i njegova je majka 2. travnja 1758. prekinula udruženje i povratila kapital od 500 zl. cekina Grisogonu. Inače u ugovoru se bilo naglasilo kako se kapital dijeli napola osim skupljanja herbatika, prinosa od trave, što ga je Mijo vršio u ime Grisogona. U inventaru se spominje 346 kastrata, jer je trgovina bila uglavnom blagom, i to konjima.¹⁶⁶

Kao dobar pokazivač bogatstva obitelji su mirazi pri udaji. Dok je Lucija Filipovića iz Dicma, koja je bila kućna pomoćnica kod skradinskog biskupa, kad se 30. srpnja 1730. udala za liječnika Ivana Krst. Siona pok. Bože iz Udina, dobila 1800 lira,¹⁶⁷ biskupova nećakinja Katina Tommaseo, kći bogatog kapetana Mate, bračkog plemića i istaknutog borca na Levantu, primila je 1000 dukata pri udaji s Tomom Marcattijem Josipovim.¹⁶⁸

Spominju se tri slučaja udaje trgovačkih kćeri. Franica Pusić udala se za Timoteja Pinija g. 1752. i njezin brat Dominik, viceserdar Vrlike, dao joj je kao miraz robe u vrijednosti od 6555 lira, a u novcu 1449 lira (skupa 8004 lira).¹⁶⁹ Jakov Toni iste godine udao je kćer Katarinu za Bartula Mangarinija iz Zadra i dao joj 2000 dukata miraza (12.000 lira).¹⁷⁰ Godinu nakon toga Jure Knežević Filipov dobio je na račun miraza 5230 lira.¹⁷¹ U ta tri slučaja dobili smo tri kategorije visine miraza: najbogatiji su davali preko 10.000 lira, srednje bogati oko 8.000 lira i manje bogati od oko 5.000 lira.

Kućne su pomoćnice dobivale u prigodi ženidbe miraz od svojih gospodara prema godinama službe, a zapravo one su i radile za miraz. Takvih slučajeva ima mnogo, ali oni ne otkrivaju ekonomsku snagu trgovca. Jedino bismo

164 HAZd, LB, II, 1154-1156.

165 HAZd, LB, III, 2031-2043.

166 HAZd, LB, IV, 2950-2973.

167 HAZd, LB, I, 186-189.

168 Isto, 190-194.

169 HAZd, LB, III, 1914.

170 Isto, 1924-1930.

171 Isto, 1970.

naglasili da se takvi mirazi najviše spominju kod obitelji Toni, jer je ona uvijek imala pomoćnicu.

3. Skradinske trgovce, kao i druge u Dalmaciji, opterećivala je dacija tridesetine. Nju je Venecija uvela još u XV stoljeću. Ona se održala s nekim izmjenama. Godine 1787. ponovo su utvrđeni kapituli šibenske komore i izdani kao stampa (Polizza d' incanto e capitoli generali per li dazj dipendenti dalla Camera Fiscal di Sebenico, Venezia 1787).

Prema njima plaćala se "per ragione di Dazio Trentesimo l' uno per ogni trenta, oltre gli Aggiunti di Soldi dieci per Lira sopra tutte quelle Merci che saranno introdotte nella Citta di Sebenico, e Scardona, e loro Porti..." (19). Tridesetina se plaćala od robe koja je ušla u trgovinu, a za onu koja je na prolazu nije. Ljeti je mogla stajati 20 dana, a zimi 30 dana. Nakon tog roka bila je pod udarom daće. Stoga su svi trgovci, pa i oni koji su robu dovozili lađama, morali od službenika dobiti "biglietto". Nijedna trgovačka lađa nije smjela bez posebne dozvole otploviti prema Skradinu, kako je 1. svibnja 1715. bilo uređeno terminacijom šibenskog kneza i kapetana Ivana Minija (23). Kad bi stigla u skradinsku luku, morao se brodovlasnik prikazati zastupniku komore. Od plaćanja tridesetine bilo je, odlukom senata od 10. svibnja 1422, izuzeto vino koje se proizvodilo na području Šibenika i Skradina, a jednako, odlukom općeg providura Franje Dieda 6. veljače 1723, i vino koje se kopnom uvozilo u Šibenik. Tek u nestašici vina ono se moglo uvoziti iz drugih pa i iz mletačkih strana, ali uz opterećenje tridesetine (26).¹⁷² I rakija je, dekretom senata od 9. siječnja 1675, što je 16. veljače 1701. protegnuto na šibensko područje, bila podložna tridesetini. Svaki onaj koji je želio izvesti robu u drugi kraj, prema zakonu od 10. svibnja 1422, morao je za nju platiti tridesetinu i dodatke. Tome je bila podložna posoljena riba koja bi se izvozila i žito. Naprotiv, nije joj bila podložna prodaja drva za gorivo, roba za osobnu upotrebu i svježe voće (28-30).¹⁷³

Kapitulima dacije bili su posebno obuhvaćeni mesari i stočari ili trgovci stokom (il dazio beccaria). Mesari su morali plaćati gazetu i dva šolda za svaku libru govedeg mesa bilo koje vrste osim za jagnjad i koze. Za njih se od Uskrsa do svetkovine sv. Petra (29. VI) plaćalo dvije gazete po glavi, a u ostalo doba kao i za drugo meso. Za prase se plaćalo 16 gazeta. Meso se moralo prodavati s bubrežnjacima i salom, prema 52. kapitulu knjige reformacija šibenskog

172 Od plaćanja tridesetine bili su oslobođeni Omišani, Poljičani, Makarani, Primorci i Paštrovići (27).

173 Među privilegije što ih je davala komora spominje se da zakupac daće, prema odluci senata od 27. VII 1656. i 11. XI 1709, mora davati 22 dukata i 6,4 lira visovačkom samostanu (40).

statuta. Stoga se stoka morala ubijati samo u državnoj klaonici. Tim su propisima bili podložni i mesari u Skradinu.

Godine 1776 (6. IV) sklopljen je u Skradinu ugovor između općinskih sudaca i četiri mesara: Save Pavasovića, Duje Smolića, Nikole Đurka i Ilije Miloševića.¹⁷⁴ Mesari su se obavezali nabavljati meso od goveda, kastrata i ovaca (koza). Nisu smjeli prodavati glave od stoke ili tripice dok ih ne kupe siromasi. Cijenu mesa morali su određivati suci u svibnju i siječnju. Za to su suci i njihovi pomoćnici zagarantirali mesarima da nitko neće otvoriti mesnicu dok traje ugovor potpisan samo za godinu dana. Mesari su prodavali i kupovali kožice za opanke, tako da se one nisu uvozile s drugih strana. Privatnici su, po ugovoru, morali svoju stoku ubijati kod mesara, a kod njih prodati i kožice. Taj je dogovor potvrdio providur i izdao poseban proglas.

Među tim kapitulima bile su i nove carine na sir, maslo, ribu, kožu.¹⁷⁵ Posebna je daća bila i na kljusad, konje i kobile i to 6 lira za svako grlo (61). Konji su se mogli uvoziti samo u Šibenik i Skradin, a konji za Veneciju ukrcavali su se samo u Zadru. Prije uvoza morao ih je pregledati službenik zdravstva i izdati posebne potvrde (vaschette).

Knez i kapetan Šibenika Kamilo Benzon izdao je 12. prosinca 1787. proglas u kojem je, uz običajne općenite zabrane psosti i nereda, naredio da se kroz osam dana moraju trgovci i mesari prikazati mjere, da ne smiju kupovati robu izvan Skradina nego ona mora ući u grad, uz sklapanje ugovora, ali tek u podne pred državnim službenikom, da se ne smije prodavati pečeno meso, te da sve krčme i trgovine moraju biti zatvorene tri dana i u njima se izvršiti biljegovanje mjera, osobito za žito, da mora biti životinja za klanje, da se dug mora zakonski utjerivati ali da se ne smije siromasima na silu oduzimati životinja koja im je

174 HAZd, Spisi, op. prov. G. Gradeniga, III, 270-270'.

175 Ta je dacija bila:

Per ogni Mier grosso di Formagio (lira)	
Ducati tre.....	1. 18,12
Per ogni Mier di Miel Ducati due.....	1. 12,8
Per ogni Mier di Pegola Ducato uno.....	1. 6,4
Per ogni Mier di Sgombri.....	1. 2,6
Per ogni Mier di Suri, ed Inchio.....	1. 1,14
Per ogni Mier di Sardelle.....	1. 1,6
Per ogni Baril di Gaoni, e Maride.....	1. -,12
Per ogni Pelle di Manzo.....	1. -,12
Per ogni Schiavina.....	1. -,12
Per ogni Pelle Becchina.....	1. -,7
Per ogni Libbra di Tonina.....	1. -,2
Per ogni Boldron.....	1. -,2
Per ogni Libbra di Sevo.....	1. -,1
Per ogni Libbra di Cera.....	1. -,1

nužna za život, te da se pazi na zdravstveno stanje i da se zabrani nošenje oružja. To su, istina, općeniti proglašeni koje su knezovi i kapetani svake godine lijepili na tri mjesta u Skradinu, ali pokazuju brigu oko općeg stanja i mjere koje često nisu bile dovoljno efikasne.¹⁷⁶

Vino se proizvodilo i na Skradinskom području. U mnogim težačkim ili hipotekarnim ugovorima naglašava se kako će se na zemljama zasaditi vinova loza ili da je nanovo posađena. Gotovo bismo mogli pretpostaviti da je dvadesetih - tridesetih godina XVIII st. došlo do obnove vinogradarstva. Ipak, vina nije bilo toliko da se moglo izvoziti. Ono se čak uvozilo iz drugih strana, osobito sa Brača.

Godine 1737 (12. I) opći providur Danijel Dolfin zabranio je da se s Brača uvozi vino u Šibenik i Skradin "ne in poca ne in molta qualita", ali su se oslobađali oni koji su imali privilegij slobodnog trgovanja. Među takvim trgovcima pojavljivao se paron Pavao Arnerić. Opći providur imenovao je 13. lipnja 1737. Krstu Kosirića i Vinka Bornija da paze na uvoz vina, a jednako su kaštelan tvrđave sv. Nikole na ulazu u šibensku luku i skradinski guvernatu¹⁷⁷ morali paziti na lađe koje su prolazile šibenskim kanalom ili ulazile u skradinsku luku. Godine 1763 (20. VIII) proto Jakov Antičević doveo je iz Brača u Skradin 250 barila vina i šibenski knez i kapetan Konstantin Falier naredio je da se vino može prodavati građanima, ali ne skuplje od 4 gazete kvartuč.¹⁷⁸ Godine 1773 (27. X) šibenski knez i kapetan Petar Marija Rizzi zabranio je prodavati strano vino.¹⁷⁹ Takvih je intervencija sigurno bilo više, a zavisile su o urodu domaće loze.

4. Većina skradinskih trgovaca bavila se sitnom trgovinom. Oni su okolnim seljacima prodavali živežne namirnice, osobito sol, žito, vino i rakiju, ali i alate za poljoprivredu. Kako seljaci nisu mogli robu odmah platiti, roba se davala na dug. Još je gore bilo što seljaci nisu te dugove isplaćivali u određenom roku te su zbog njih davali trgovcima zemlju koja je bila garant dugova (hipoteka). Zemlja oduzeta zbog dugova vraćala se istim spisom (Illico) dužniku da je obrađuje uz posebne uvjete, redovno uz trećinu od prihoda. Seljak je morao državi - fiskalnoj komori u Šibeniku ili biskupskoj menzi, biskupu, kanonicima plaćati desetine, a ujedno ugovorene prinose trgovcu. Zemlja se vraćala dužniku kad bi vratio posuđeni novac uz kamate, koje su redovno bile 6%.

Takvih slučajeva ima veoma mnogo.

176 HAZd, Katastri Dalmacije u XVIII st., 24.

177 Isto, 24.

178 Šibenski kvartuč iznosio je 0,7665 lit.

179 HAZd, Katastri 24, bez paginacije.

Odmah na prvim stranicama bilježničke knjige Lovre Badene, 14. travnja 1725, Mate Roskić iz Krkovića priznao je da je dobio 210 lira od Filipa Marasovića u hrani i žitu u vrijeme njegove teške nevolje. Kako nije mogao vratiti novac, dao je Filipu zemlju koju je posadio lozom i još jednu oranicu, usve dva dana oranja, uz plaćanje desetine komori.¹⁸⁰ Iste godine 17. travnja Mialo Marković pok. Radoslava iz Bratiškovaca bio je dužan Đuri Citta 600 lira za raznu kupljenu robu i on je dao Đuri za to u Bratiškovcima kuću pokrivenu ševarom, dvije zidine i vrt s više stabala voća kao i vinograd od po dana oranja i tri oranice (2 dana). Mialo se obavezao da će i dalje obrađivati zemlju, plaćati desetinu, a kad isplati dug, vratit će mu Đuro posjed.¹⁸¹

Luka Marasović pok. Pavla iz Skradina bio je g. 1727. dužan skradinskom trgovcu Ivanu Marensiću za razne potrebe što ih je kod njega uzeo 50 lira i 3 zl. cekina (po 50 lira), usve 200 lira. Stoga je on, jer nije mogao vratiti novac, dao Marensiću 9. travnja dvije oranice, jednu od tri dana oranja u Sonkoviću, a drugu od dva dana u Krivoj Drazi, koje su bile biskupske i stoga mu ih je dao uz biskupovu dozvolu. Marasović je obećao da će do svibnja povratiti cijeli dug i time povratiti zemlje, ali će Marensić posijati oranicu u Sonkoviću i pokupiti s nje plodove. Ako Marasović ne vrati dug, zemlje će Marensić uzeti.¹⁸² Tudor Lalić pok. Đure iz Bratiškovaca bio je dužan 204 lire za raznu robu trgovcu Bartulu Berizziju u dućanu koji je držao Petar Cornetto. Kako nije mogao vratiti dug, on je 26. veljače 1728. dao oranicu od četiri dana sa kojom se davala desetina biskupskoj menzi.¹⁸³ Miloš Pozdorović pok. Ivana iz Velike Glave bio je dužan 1000 lira Krsti Mazzolechiju i stoga mu je 27. kolovoza 1728. predao vinograd od tri kampa. Krsto je Milošu istim spisom dozvolio da tri godine drži vinograd, da ga obrađuje ali da njemu daje trećinu mošta koji će dovesti u Skradin.¹⁸⁴ Lazo Perić iz Bratiškovaca primio je od Tome Mazzucata 175 lira u žitu i novcu, a njegov brat 85. Stoga su mu oni, jer nisu mogli vratiti dug, dali 23. siječnja 1729. u hipoteku 14 motika vinograda od kojeg se plaćala desetina biskupskoj menzi. Perići su se obavezali da će i dalje obrađivati vinograd i uz desetinu menzi davati polovicu Mazzucatu. Ako se kroz četiri godine ne oslobode duga, vinograd će prijeći u trajni posjed Mazzucata.¹⁸⁵

180 HAZd, LB, I, 5.

181 Isto, 7-8.

182 Isto, 58-60.

183 Isto, 96-97.

184 Isto, 113. Vučen Segoević iz Varivoda bio je dužan 622 lire Stanku Segoević iz Skradina i stoga, kako nije mogao vratiti dug, predao mu je oranicu od pet kanapa ispod njegove kuće. Segoević mu je vratio zemlju, ali mu je Vučem morao držati dvije krave i dva vola dok ne vrati dug, HAZ, LB, I, 115-116.

Od brojnih slučajeva spominjemo kapetana Marka Bonačića. Njemu je 25. ožujka 1733. priznao Franjo Kiselina pok. Jure dug od 250 lira. Dug je Bonačić osigurao novoposađenim vinogradom od 8 motika na zemlji podložnoj desetinom biskupskoj menzi. Kiselina je i dalje obrađivao vinograd, ali je morao trećinu plodova davati Bonačiću. Ipak je Bonačić obećao dati Franji jednog vola.¹⁸⁶ Istom Marku bili su dužni mnogi "Morlachi", jer im je davao žito u vrijeme nestašice žita. Kako mu nisu vraćali dug, Bonačić ih je prisilio 13. svibnja 1733. da mu dadu svoje zemlje. Zemlje su dali:

Stjepan Dragičević	2 i po kampa za 50 lira duga,
Ostoja Uzdolina	2 i po kampa za 50 lira duga,
Jovan Gagetić	2 i po kampa za 50 lira duga,
Đuro Mamić	3 kampa za 60 lira duga,
Antun Lovrić.....	3 kampa za 60 lira duga,
Stanica Vušesović	2 kampa za 40 lira duga,
Vukadin Miljević	2 kampa za 40 lira duga,
Marko Versdolina	5 kampa za 100 lira duga,
Jovan Gidetić	1 i po kanap za 30 lira duga,
Gvozden Medalja	1 kanap za 20 lira duga.

Ti su kampi (25) predani Bonačiću, a on ih je dao u kompaniji Gvozdeni Medalici i Stipanu Dragičeviću da s njih skupljaju plodove. Kad seljaci isplate dug, Bonačić se obavezao vratiti zemlje i isplatiti poboljšanja na zemljama.¹⁸⁷

Petko Gvardijanović iz Plastova upao je u bijedu zbog sina Nikole koji je bio osuđen na galiju. Stoga se zadužio kod Marka Bonačića. Kako nije mogao vratiti dug, dao je Bonačiću dva vinograda od 40 motika u Plastovu. Petko je i dalje obrađivao vinograd i uz desetinu državi davao trećinu Bonačiću.¹⁸⁸ Kad je neki Marić iz Sonkovića svršio na galiji, a bio je veoma dužan istom Bonačiću, njegov je brat, nemogući vratiti dug, predao Bonačiću vinograd od 25 motika u Sonkoviću. Petar se obvezao obrađivati lozu i uz desetinu biskupskoj menzi davati trećinu Bonačiću.¹⁸⁹

Jakov Toni dao je 297,10 lira Ivanu i Boži Laliću pok. Jure iz Čiste u hrani da bi se spasili od gladi. Kako nisu mogli vratiti novac, oni su 26. lipnja 1739. predali Toniju srebrne toke u težini od 156 drama i "ius laboratorio" nad jednom zemljom zbog goveda kojeg je Lalić upropastio g. 1728. Ipak, Toni je vratio zemlju Laliću da je obrađuje.¹⁹⁰

185 Isto, 126-127.

186 Isto. 231-232.

U spisima spomenutog bilježnika bilo je devedeset sličnih slučajeva od g. 1725. do 1758.¹⁹¹ Visina pozajmljenog novca, što je najčešće bio iznos u materijalu, nije bila visoka. Preko 1000 lira bilo je samo šest slučajeva, a devet od 500 do 1000 lira, dok je ispod 100 lira jednako bilo samo devet. U najviše slučajeva dugovi su iznosili od 100 do 300 lira, 47 slučajeva. Većina seljaka bilo je iz obližnjih sela Dubravica (Grahova, Čulišća, Velike Glave, Plastova), Rupa Bratiškovaca, Vačana, ali i nešto udaljenijih kao iz Varivoda, Piramatovaca, Krkovića, Ždrapnja, Velima, Morpolače, Ostrvice, pa i primorskog Prvić Luke. Od trgovaca najviše su pozajmivali Knežević, Toni, Maroević, Pini, Valvasor. Godine 1747. pojavljuje se Antun Segezzi, koji je već tada unajmivao žito seljacima iz Promine - Oklaja, što će poslije veoma mnogo raditi. Ugovori o preuzimanju zemalja redovno su se vršili u mjesecima kad je seljak bio u nestašici žita, od veljače do travnja.

Posebno bismo kao zanimljiv slučaj iznijeli Jakova Lalića pok. Stevana iz Sonkovića. On je 13. travnja 1747. uz biskupovu dozvolu dao Juri Bogunoviću iz Šibenika posjed od mnogih zemalja i kuće za 6850 lira. Od toga je isplatio 560 lira Jakovu Toniju za dug a 6 cekina Lazi Deviću sinu Miale. Jakov mu je dao 50 reala (500 lira) za nabavu srebrnog svijećnjaka za crkvu sv. Nikole u Bratiškovcima. Bogunović je dao Laliću 20 zl. cekina i 10 cekina u žitu, što je iznosilo 1595 lira, a ostatak od 3877 lira obavezao se da će mu povratiti u više navrata.¹⁹²

Seljaci često nisu mogli povratiti dug, tim više jer su od predanih zemalja malo dobivali. Tako je Pavao Matić pok. Bože iz Sonkovića g. 1733. dao u hipoteku Sebastijanu Bigarelliju dva dana oranica u Biljani, koja je pripadala biskupskoj menzi, za 120 lira uz pravo da se može kroz pet godina povratiti. Međutim, on to nije učinio i Bigarelli je 10. srpnja 1747. dao Pavlu 300 lira a zemlju zauvijek oduzeo.¹⁹³

Prota Stevan Kriška, parok Bratiškovaca, priznao je 24. travnja 1753. Jakovu Valvasoru dug od 7 zl. cekina i 11 srebrnih dukata (po 17 lira) da bi oslobodio brata Nikolu s galije. Kako nije mogao vratiti dug, dao je trgovcu dvije zemlje, koje je Jakov povratio proti u kolonat, i to osam dana oranice ispod kuće uz petinu od plodova, a druga tri dana moći će obrađivati za sebe, ali ako kroz tri godine ne vrati dug, oduzet će mu sve zemlje.¹⁹⁴

190 Isto, 505-507.

191 Slučajeve smo uzeli od 29. IV. 1725. do 29. XII. 1756. i to 71 slučaj iz bilježničke knjige od LB I, 106 do III, 2576.

192 HAZ, LB, II, 1249-1251.

193 HAZ, LB, II, 1297.

194 HAZ, LB, III, 1981-1982.

Godine 1754. (18. III) više seljaka iz Mokropolja nabavili su žita kod Aćima Žarkovića i dali mu četiri zemlje, a on im ih je vratio da ih uz polovicu obrađuje.¹⁹⁵

Takvo uduživanje trajalo je nekako pedesetih godine, kad je počela, kao u slučaju seljaka iz Mokropolja, sve više prevladavati hipoteka. Trgovci su unajmivali žito ili novac ali uz hipoteku na zemlju koju je seljak dobivao natrag kad bi isplatio dug, a dotle je obrađivao zemlju uz polovicu ili trećinu. Takvih je slučajeva bilo veoma mnogo.

Poseban primjer je skradinskog trgovca Antuna Seghezzija koji je držao u najam dućan Jelene Kostić. On je g. 1752. uložio u davanje seljacima 8564 lire u raznom materijalu, osobito žitu uz hipoteku nad zemlju. Seghezzi je osobito davao žito seljacima udaljene Promine: u Oklaju, Čitluku, Lukaru, Suknovcu i drugim selima toga prostranog područja. Među zemljama ima dosta novo-zasadjenih vinograda.¹⁹⁶

Nije on sam te godine pozajmio toliki novac seljacima, nego su to činili i drugi trgovci kao Jakov Valvasor 3460 lira. Jakov Toni 3299 lira. Veći dio toga novca Toni je dao Petru Calzanovi, 2000 lire, koji je Toniju dao u hipoteku sva svoja dobra. Jakov mu je sve vratio, ali uz livel i uz 6% kamata dok ne povrati novac.¹⁹⁷ Braća Vinko i Timotej Pini uložili su 2813 lire u davanje novca za koji su dobili od seljaka zemlje u hipoteku. Time su su, iako u manjoj mjeri, bavili i Mate Maroević, Franjo Mazzoleni i drugi.

Upravo u tome je bila slabost skradinskih trgovaca. Oni su svoju trgovinu uglavnom osnivali na zajmovima, koje su seljaci teško vraćali. I sami su se morali udruživati da bi nabavljali veću količinu robe, a davali je u zajam koji im nije dovoljno donosio, makar ne odmah. Time nisu mogli doći do velikog financijskog kapitala, bez kojega nema jače trgovine. Mogli bismo to osvijetliti na slučaju inače bogatog trgovca Jakova Tonija.

Pred bilježnikom utvrđeno je 30. ožujka 1756. da su Filip i Đuro Pavasović, stric i nećak, bili dužni Jakovu Toni 4363,1 lire što je utvrđeno pomoću kapetana Nikole Šižgorića. Međutim, ta je svota smanjena na 2978,13 lira i to je Filip bio dužan 1342,6 lire a Jure 1636,7 lira. Da bi to isplatili Pavasović su

195 Isto, 2142-2143. Ti su seljaci bili: Nikola Vokić pok. Voka (68 lira), Pavao Batas Radoica (80 lira), Mitar Muzdalo pok. Save (42 lire) i Ilija Kostić pok. Milovana (26 lira).

196 HAZ, LB, III, od 1691. do 1863. Ti su seljaci bili: Lucija ud. Luke Burmas i Antun Boević amida i nećak iz Ždrapnja, Tadija Goević pok. Ante iz Ždrapnja, Bojan Vusić pok. Grgura iz Šitluka, Jure Sodinović iz Čitluka, Andrija Šarić pok. Luke i brat mu Ilija iz Lukara, Ivan Čulina pok. Stipana iz Lukara, Antun Bikić pok. Martina ciganin iz Oklaja, Marko Dizdar pok. Franje iz Oklaja, Grgo Čulina pok. Jakova iz Lukara, Ilije Savić pok. Šimuna iz Lukara, Božo Bandalo Mijin iz Oklaja.

197 Isto, 1865-1866.

morali davati "minele"¹⁹⁸ od mlinova na Krki što su ih držali s rođakom Ilijom i slati lađu da pridigne brašno svake godine na jesen. Toni je zato držao jedan ključ od spremišta žita u mlinu i od toga oni nisu smjeli ništa uzeti bez Tonija. Pavasovići su morali dobivati polovicu za sebe i mlinara, plaćati državi kanon i davati vino mlinaru iz svog vinograda od 20 motika u Polju, a vino se računalo prema cijeni u gradu. Što se potrošilo za mlin, moralo se bilježiti. Za isplaćivanje duga računalo se samo žito.¹⁹⁹ Jednako je i preminuli Jovan Pavasović bio dužan Toniju 869,8 lira prema spisu od 30. ožujka 1752. Zbog toga je on morao davati dva dijela od onoga što dobija od mlina. Kroz četiri godine isplatio je 659,7 lira, a za ostali dug dao mu je Ilija, brat pokojnog Ivana, polovicu od mlina te je Toni mogao čak postaviti svoga mlinara.²⁰⁰ Toni je g. 1748. uzajmio šibenskom plemiću Franji Cortelliniju 4000 lira, a u hipoteku je dobio njegovu kuću u Šibeniku. Tek g. 1758. Franjin sin Melkiol isplatio je očev dug.²⁰¹ To smo iznijeli da se vidi kako je Toni vodio zajmovne poslove, ali i sam se morao zaduživati da bi nabavljao novu robu.

On je sam morao 2. rujna 1756. priznati dug iz g. 1753. od 9000 lira bratovštini Bl. Djevice u crkvi sv. Julijane u Šibeniku. Obećao je da će isplatiti dug do prosinca inače da će dati bratovštini dvije kuće što je kupio u Skradinu pa i vlastitu kuću.²⁰² Još bolji primjer njegova trgovanja je ugovor iz g. 1758. U njemu je Toni priznao dug Antunu Banovcu iz Šibenika od 450 cekina (21,600 lira) i to za žito što ga je uzeo 3. svibnja 1757. od fontika u Šibeniku. Banovac je obećao da će polovicu žita dati do kolovoza po cijeni koja bude, a drugu polovicu u novcu. Toni je obećao Banovcu da će mu vratiti dug, a hipoteka mu je bila sve što je posjedovao pa i trgovina osim "appalto di tabaco" što ga je držao.²⁰³ Zbog tih zaduženja Toni je morao izvući novac od svojih dužnika, kojih je bilo veoma mnogo.

Stoga je 3. rujna 1759. Petar Vuranković pok. Miaila iz Pristega priznao dug Toniju od 282,8 lira i obećao da će mu na račun duga dati 15 šibenskih kvarata ječma, što je iznosilo 162,8 lire, a drugo će mu isplatiti novcem.²⁰⁴ Jednako su 16. rujna 1759. Simo i Todor Šarić pok. Petra, stric i nećak iz Bribira, sudbeno priznali Toniju dug od 147 lira i obećali ga vratiti.²⁰⁵ Takva sudbena

198 Minele prihod u naturi što se daje od mlijeva mlinaru (ušur), G. Boerio, n. dj., 416.

199 HAZ, LB, III, 2546-2553.

200 Isto, 2558-2564.

201 HAZd, LB, IV, 2831-2833.

202 HAZd, LB, III, 2502-2504.

203 HAZd, LB, IV, 2988-2989.

204 Isto, 3102.

205 Isto. 3117-3118.

priznanja i obećanja su zaredala²⁰⁶ i Jakov je od hipoteka morao izvući 5330, 7 lira. Teško je utvrditi koliko je od te svote unovčio.

Sam je Jakov g. 1760. morao priznati dug od 20 cekina Đuri i Simu Đurišiću iz Skadra i još 270 cekina koje je jzeo g. 1759. od njih te se obligirao isplatiti kroz g. 1760. Međutim, u siječnju Jakovljevi sin Marko anulirao je dug u "Uffizzio delle secretaria di S.E. Providore generale" i Đurišići su tako primili cijelu svotu. Zanetto Toni je za 227 lira ostavio u polog dvije ječmerne od svile, opšivene gajtanom od srebrne podloge s malim srebrnim pucetima, mač s ručkom od srebra i zlatni prsten, što je bilo položeno kod Đurišića.²⁰⁷

Ipak, Toni je i u godini 1760. dao u zajam oko 3849 lira raznim seljacima. Sam je 30. listopada 1760. uzeo zajam u Laze Bijelića pok. Đure iz Bribira, vojnika u kompaniji Nikoleta Emme de Croati, 100 cekina u zlatu, a garantirao je da će ih vratiti svojim imanjima i osobito kućom što ju je sagradio u Skradinu, a koja je prije pripadala nasljednicima Masnića.²⁰⁸

Slično su s dugovanjima poslovali i drugi trgovci, ako Žarkovići, Kneževići ili Mirkovići. Tako je 4. velja;e 1761. sudbeno utvrđeno da je Mijo Marčerinović iz Skradina dužan Ivanu i Stjepanu Mirkoviću 3119, 15 lira za rakiju, vino, orzo i vunu. Mijo je obećao da će dug povratiti do prosinca.²⁰⁹ Lovre Skokić iz Bubića sudbeno je priznao 19. velja;e 1761. Filipu Kneževiću da mu je dužan 1010, 10 lira i obećao da će povratiti dug.²¹⁰

Kao dokaz nauspješnosti takva poslovanja iznijet ćemo primjer trgovca Filipa Kneževića. Godine 1761 (13. VIII) Aleksandar Knežević kao prokurator oca Filipa i brata Đure morao je priznati kako mu je obitelj dužna Petru Pavlu da Leva 27 cekina (1291 liru). Aleksandar je za dug dao sve srebro što ga je imao u visini od 1003,6 lira i obećao da će ostatak od 292 lire isplatiti.²¹¹ Tako je Knežević bio jedan od poznatijih skradinski trgovac, ipak je isti Aleksandar priznao kaluđeru Đeresolimu Mandiću iz Arandelovca novi dug svog oca od 80 cekina i obećao da će ga isplatiti, a ako ga ne povrati da će mu dati od životinja što ih drže Luka Belanović iz Kistanja, Jovan Popović iz Bogetića i Vid Kosanović iz Sučevice.²¹² Jednako je Aleksandar priznao Đurišićima 2. rujna 1761. dug od 40 cekina i obećao ga polovicu isplatiti u mjesecu rujnu a kao

206 Isto, 3138-3172. bilo je 27 slučajeva.

207 Isto, 3204-3206. a potvrdilo se poslije: 3481-3482.

208 Isto, 34 18-3419. Iaro je prešao na katolicizam i g. 1761. kao takav napravio oporuku (LB, IV, 3522-3523).

209 HAZd, LB, IV, 3493-3494.

210 Isto, 3497.

211 HAZd, LB, V, fasc. 4, 3638.

212 HAZd, LB, V, fasc. 4, 3644-3646.

zalog ostavio je mušku dolamu od crvenog skrleta s pozlaćenim i velikim srebrnim pucetima, s dvije toke od srebra s pozlaćenim zvjezdicama i pokrivač za konja.²¹³ Aleksandar je istog dana priznao još jedan dug Đurišićima, što su ih oni na račun Kneževića dali Danijelu Divniću. Dug je obećao isplatiti do korizme, a osigurao ga s 32 libre srebra u raznim tokama i drugim ukrasima.²¹⁴ Đuro Đurišić je inače bio zlatar i srebro mu je dobro dolazilo, kao i gotove toke, koje je prodavao za narodnu nošnju. Kao prokurator svoga oca Aleksandar je morao priznati dug od 4674,4 lire i Antunu Furlaniju iz Šibenika te je 13. studenog 1761. obećao da će ga isplatiti u dvije rate.²¹⁵ Stoga je Knežević posegao za svojim dužnicima²¹⁶ od kojih je morao dobiti oko 4868 lira.

Tako se uglavnom odvijao trgovački posao u začaranom krugu uduživanja. To je onemogućavalo veću trgovinu i jači razvoj samoga grada.

Slično su poslovali i obrtnici. Tako su dužnici zlatara Lovre Armanija g. 1761. bili mnogi seljaci iz Čulišića, Vačana, Bribira, Dubravica, Dobričića, Smrdelja, Rupa ali i iz Plavna, Otona, Golubića, Strmice, Mokrog Polja, Bubića i iz Skradina. Dugovi su iznosili 1337,19 lira²¹⁷ za razne toke, prstenje, narukvice.

4. Osim spomenutih poslovanja trgovci su i kupovali zemlje od seljaka. Na tim otuđenim zemljama seljaci su postajali težaci. Pri kupovanju redovno je ostavljena mogućnost da seljak povrati zemlju kroz nekoliko godina vraćanjem novca. Prodaje su se vršile uz dozvole onih na kojima je zemlja bila upisana u katastru, tako da je ostajala obaveza plaćanja desetine državi ili crkvenim osobama. Prodaje su često povezane sa slučajevima koje smo već spomenuli

213 Isto, 3646-3647.

214 Isto, 3650: "lib. trenta due d'argento a peso sottile veneziano lavorato in tante toche bottoni ed altro".

215 Isto, 3673.

216 Isto, 3690-3726. Ti su dužnici bili: Mialo Saponja pok. Mitra iz Dobropolja, Jovan Dobrišić pok. Laze, Paval Eraković Vasiljev iz Bratiškovaca, Paula i Jovan Milatović iz Sonkovića, Ivan Kriška reč. Trbonjac iz Bratiškovaca, Toma Mrgić pok. Miloja iz Plastova, Roko Bergamov pok. Šimuna iz Krapnja, Nikola i Petar Milatović iz Sonkovića.

217 HAZd, LB, IV, 3558. Dužnici su bili Petar Calzavara, Jozo Čaleta, Luka Knežević, Ante Bilobrk, iz Čulišića Mile Iončar, Jerko Zurić, Luka Kovilić, Stjepan Surkalo, Mate Grančić, iz Vačana Lovre Pletikosa, iz Bribira Franje Čoraš, Ivan Susić, iz Dubravica Vid Veleglavac, Luka Skorić, iz Dobričića Dujam Parsteša, iz Smrdelja Mitar Tomašević, iz skradinskih mlinova Ivan Kalić, iz Rupa Ivanica Ljubičić, iz područja Knina i to iz Plavna Bile Jurić, Stipan Fundak, Petar Dragišić, Toma Dubić, Ilija Dragišić, Jole Zović, Đuro Munimagavac, iz Otona Nikola Vujinović, Vid Devrnja, iz Golubića Mijo Radinović i David Radinović iz Strmice Mihajlo i Vujo Oparić, iz Mokropolja Marko Opačić i Jovan Kovačević, iz Bubića u području Zadra bio je Marko Kranjac. Oni su usve bili dužni 581,5 lira, adruzi iz Skradina bili su dužni o. 581,5 lira.

i teško ih je od njih odijeliti. Mogli bismo ustvrditi da se prodaja zemlje povećala od g. 1745, kad se trgovina u Skradinu ojačala.

Svoje zemlje trgovci su davali na obrađivanje seljacima uz običajne uvjete. Ako se radilo o oranicama, one su se redovno davale na obrađivanje uz četvrtinu ili petinu, a vinogradi uz polovicu. Bez znanja gospodara nije se smjelo sijati ili žeti, saditi lozu ili je brati. Plodove je težak morao dovesti vlasniku u Skradin. Na tim slučajevima nećemo se zadržavati, jer za to nemamo dovoljno prostora, a i daljnim istraživanjem trebat će to pitanje bolje istražiti. Osim toga to prelazi okvire ovog članka, koji obuhvaća samo djelovanje skradinskih građana. Ipak, treba naglasiti da je takvo preuzimanje zemalja slabilo imovinsku snagu seljaka i otežavalo njegov život, jer je veći dio svog rada morao upotrebiti za drugog, i jedva se mogao održati na granici egzistencije. To je uzrok čestih krađa pa i ubojstava u tome kraju. Bili su većim dijelom uvjetovani teškim ekonomskim položajem i borbom za održanje, a ne nekulturnošću ljudi, kako su znali tumačiti mnogi državni službenici i promatrači prilika skrajnje siromašnim selima zagorske Dalmacije.

Skradinski trgovci su davali neko vrijeme seljacima stoku na čuvanje i stvarali s njima "socieda". Trgovac je, naime, davao određeni broj stoke a seljak bi nadodao i čuvao je. Dobit bi se dijelila napola.

Takvih ugovora nema mnogo kod bilježnika iako ih je bilo sigurno mnogo više, što se može zaključiti iz sporova koji su nastajali među članovima "sociede".

Jakov Castelli, agent Franje Zambellija, 29. svibnja 1725. dao je Mati Grančiću iz Čulišića 40 ovaca s 40 janjaca, a Grančić je pridodao svojih 20 ovaca i 20 janjaca. Time su sklopili kompaniju za pet godina s naslovom: kompanija Grančić. Mate je ovce držao, pazio na njih, pasao ih. Dobit se dijelila napola, ali se u osnovni kapital nije smjelo dirati. Ako bi nadošla bolest na stado, Grančić je morao javiti Castelliju i pokazati mu kožice od krepanih životinja. Grančić je davao Castelliju za svaku ovcu po oku masla i oku sira, a pri striženju morala su biti prisutna obojica i podijeliti vunu napola. Castelli je davao Grančiću polovicu soli.²¹⁸

Takvim poslovanjem seljaci su povećavali broj stoke, a za tim je sigurno išla ekonomska politika skradinske općine. Ipak to se nije dugo održalo. Spomenut ćemo nekoliko takvih ugovora.

Karlo Tromba je 2. prosinca 1725. stupio u društvo s Ivanom Glivićem iz Bogetića pod Prominom i dao mu 73 ovce, a Glivić je pridodao 33 ovce.²¹⁹ Isti

218 HAZd, LB, I, 14-15.

219 Isto, 29-30.

Castelli je 23. kolovoja 1727. dao Duji i Boži Blaževiću iz Čavloglavaca 100 ovaca s janjcima, a oni su nadodali 50 ovaca. Ugovor je trajao četiri godine.²²⁰ Aćim Žarković je slično postupao,²²¹ kao i neki drugi.²²²

Nakon g. 1748. gotovo nestaju takvi ugovori sklopljeni pred bilježnikom. Tek g. 1759. zapisan je 11. siječnja ugovor Dominika i Antuna Pusića s Lukom Gulinom za šest plodnih krava za pet godina. Gulin je obećao da će ih kao pravi pastir držati i godišnje plaćati Pusićima dva "bokala" masla na glavu, a ako vuk ili netko drugi ugrabi krave, on će odgovasrati i kao dokaz donijeti kožu. Sijeno su morali davati napola.²²³ Antun Seghezzi je 25. svibnja 1762. dao Juri Brajkoviću iz Lasijevca, a tada iz Velima, šest krava da ih čuva za šest godina. Za svaku kravu morao je Jure davati tri kvartuča masla, a Ante je nabavljao polvicu soli i sijena. Nakon šest godina Seghezzi je po ugovoru morao uzeti sve krave i što se od njih oteli.²²⁴

Na ugovore za držanje pojedinačnih grla naiđe se kod bilježnika ali, čini se, da su takva udruženja bivala sve rjeđa.

SKRADINSKI MLINOVI

Ekonomska važnost Skradina oduvijek je bila u mlinicama na rijeci Krki, osobito na Skradinskom buku. Njima su se služili stanovnici cijeloga šibenskog područja. Stoga je njima upravljao knez i kapetan Šibenika ili bolje šibenska komora.

Pri uređenju granica nakon kandijskog rata (1669) dio Skradinskog buka pripao je mletačkom području upravo zbog mlinica na Krki. Već g. 1670. uređivali su se odnosi mlinara. Državi je bilo glavno osigurati prihode komore,

220 Isto, 73-75.

221 Isto, 483. Aćim je dao Mialu Romiću iz Ervenika 26 ovaca sa 6 janjaca, a Mialo je nadodao 13 komada za tri godine uz iste uvjete (LB, I, 483). Isti Aćim dao je Radoslavu Markoviću iz Dubravica za tri godine 4 krave "da frutto" (oplođene), a Radoslav je nadodao svoje dvije uz godišnje polovicu od oteljenih životinja, 5 kvartuča maslaca od svake glave, a nakon tri godine sve će se dijeliti napola. Sol i sijeno davat će napola (LB, I, 490-491). Isti je Aćim 12. IV 1740. dao Jurju i Stojanu Kovačeviću iz Ervenika 60 ovaca s janjcima (LB, I, 557-558) Aćim je takvih ugovora sklopio više.

222 Lazar d'Zuane, trgovac iz Skradina, dao je "a socieda" Krsti Laziću iz Skradina 30 ovaca i 5 ovnova, a Lazić je nadodao 7 ovaca, 10 koz i jarca. Od toga će se dijeliti sva napola i godišnje je morao Lazar dobivati po kvartuča maslaca oku sira po glavi, polovicu od vune i kostreti, a postrig se morao vršiti uz prisustvo obojice (LB, I, 498-500). Dominik Pusić pok. Dominika sklopio je 10. XII 1748. "socieda" s Petrom Đakovljevićem pok. Jure iz Razvođa ispod Promine i dao mu 4 krave steone, a Petar dvije "una piena e l'altra vuota" za pet godina uz uobičajne uvjete (LB, I, 1432).

223 HAZd, LB, II, 2994-2995.

224 HAZd, LB, IV, 3773.

ali i mlijeva žita, jer je na šibenskom području bilo malo mogućnosti gradnje mlinica.

Stoga je opći providur Antun Barbaro 10. rujna 1670. naredio gubernaturu Franji Saviniću, kojeg je imenovao za nadintendanta mlinova Skradina i Visovca, da mlinari moraju plaćati 6 šoldi po mlinskom kolu ali i petnaesti dio od kvarte samljevenog žita. Novac i robu morao je nadintendant prikazati svakog mjeseca šibenskoj komori.²²⁵

Nakon zauzimanja Skradina mlinice su nastavile radom. Šibenskoj komori pripala su i one sa skradinskog područja, pa i na Roškom slapu kao i na Bribišnici.

Prema izvaji šibenskoga kneza i kapetana Ivana Krst. Contarinija g. 1685. prihod od mlinica na Skradinskom buku (unaprijed jednostavno Slapu) iznosio je 1000 dukata godišnje. Na dražbi za skupljanje prihoda od mlinica u Šibeniku u kolovozu te godine neki su nudili komori godišnje 1000 reala. Međutim, opći providur Petar Valier 16. veljače 1686. odredio je da najam i dalje bude 1000 dukata. Najam skupljanja zakupio je Nikola Bigoneo. On je 7. prosinca ponudio na dražbi 2000 dukata za pet godina, moguće samo za tri, jer se u spisima prekrížilo pet i stavilo tri.²²⁶ Šibenski knez i kapetan je tada odredio, što je odobrio opći providur,²²⁷ uvjete i načine skupljanja daće u mlinicama. Zakupnik je morao popisati sve mlinice, mlinska kola i stupe koje postoje na slapovima Krke. U tome su mu pomagala dva stručna procjenitelja. Jednoga je birao on a drugoga gospodari mlinica. Zakupnik je mogao graditi i nove mlinice, ali je za njih morao platiti prema procjeni. Nakon završetka zakupstva, novi zakupnik je morao izvršiti novu procjenu. Novac od najma davao je komori svakih šest mjeseci uz dodatak od 6%. Zakupnik je morao ubirati daću od stanovnika šibenskog područja, a tu je spadalo i skradinsko, dva šolda za svaku kvartu od samljevenog žita, a od otočana ili stranaca petinu od mlijeva. Od stupanja grubog sukna mogao je uzimati od svih šold "un braccio" (0,68 m) sukna. Ukoliko koji mlin bude uništen, platit će samo za onoliko koliko je radio, a ako turska vojska osvoji Slap, komora će zastupniku oprostiti polovicu ugovorene svote. Zakupnik je dobio 300 lira i kućicu gdje će stanovati on i njegovi pomoćnici (Bigoneo je 7. XII. 1685. isplatio komori cijelu svotu).

Nakon njega je Luka Cortellini, tada naseljen u Skradinu, dobio od komore zakup daće za pet godina za 400 dukata. Godine 1691 (22. X) utvrdilo se da je Cortellini bio dužan komori 350 reala, od kojih je 300 platio, a ostatak je

225 HAZd, Spisi op. prov. A. Barbara, II, 89-89'.

226 HAZd, Spisi op. prov. P. Valiera, I, 300-301'.

227 Isto, 302-304.

morao nadoknaditi kroz petnaest mjeseci. Ipak, on je i dalje držao skupljanje daća od mlinica.²²⁸

Kako je plaćanje s mlijevom bilo nespretno, uvedeno je jednostavnije plaćanje. Za svako mlinsko kolo i stupu određena je svota - kanon. On je iznosio devet reala a plaćao se u dvije rate, svakih šest mjeseci. Godine 1693. (15. XI) posjednici mlinova na Skradinskom buku bili su: nasljednici Gašpara Bratića s dva mlinska kola, Marko Bratić s jednim kolom, Vid Bratić s jednim kolom, Marko Šare s jednim kolom, ali je imao još jedno koje nije radilo, Franjo Milošević s jednim kolom koje nije radilo. U "Fratarscha cuchia" imao je Luka Cortellini četiri kola, Franjo Stanišić jedno kolo, Franjo Matešić jedno kolo, Vučko Matošević jedno kolo, Marko Bratić jedno kolo. U prvoj kući blizu "Cala della Riva" imali su po jedno kolo Nikola pok. Gašpara Bratića sa sinovima i Marko Bratić. U drugoj kući, na istom mjestu, posjedovao je jedno kolo Pešo sin pok. Mije Miljevca i majka mu Crna, zatim Luka Cortellini dva kola, od kojih jedno nije radilo, i Marko Šare jedno kolo. U trećoj kući, na istome mjestu, imali su jedno kolo nasljednici guvernatura Blagojevića i drugo koje nije radilo, i Marko Šare jedno kolo. U četvrtoj kući imali su po jedno kolo nasljednici Blagojevića, Jovice Dulibić i Luka Baričić.

Na šibenskom kopnu imao je Nikola Petković dva kola, ali nisu radila, Grgur Dulibić tri kola, Ivan Blagojević jedno kolo, koje je bilo Ivana Živkovića, nasljednici pok. Jovice Kalića jedno kolo, nasljednica Gašpara Bratića dva kola koja nisu radila, Jerko Živković jedno kolo koje nije radilo, Nikola Marenić jedno kolo, Mijo Rajčević dva kola, Ivan Zorić jedno kolo koje nije radilo, Grgur Dulibić jednu stupu.

Na skradinskoj strani imali su stupe: Vid Rubić dvije, nasljednici Andrije Stanišića jednu za "schiavinu" (pokrivač od hrapavog platna) koja nije radila i jedno za sukno koja također nije radila, Mijo Bratić dvije za sukno i jednu za "schiavinu", Franjo Matiošević jednu za sukno koja nije radila, nasljednici Gašpara Bratića jednu za sukno koja nije radila.

Na Slapu su se gradili novi mlinovi gdje su prije bili stari, u vrijeme rata zapaljeni ili uništeni. Među tima koji su gradili nove mlinice bili su sergente Ivica Lješević, Marko Bratić, Marko Šare, Mate Matošević i don Franjo Alberti najstariji stanovnici Skradina. Oni su gradili mlin od osam mlinskih kamenova. To im je g. 1696. dozvolio opći providur uz plaćanje 6 reala godišnje za svako kolo kroz 10 godina, a nakon toga po 9 reala po kolu, kao što su plaćali i drugi gospodari skradinskih mlinaca.²²⁹

228 HAZd, Spisi op. prov. A. Molina, II, 218.

229 HAZd, Spisi op. prov. D. Dolfina, III, 491'.

Poslije su i drugi postajali posjednici mlinica. Od njih se spominju članovi obitelji Pavasović. Oni su mlinice uvijek sačuvali, iako nisu dovoljno dobro s njima upravljali, kao i sa zemljama, zbog bavljenja javnim poslovima. Aćim Žarković je postao vlasnik mlina nasljednika Marka Bratića, jer su mu oni bili dužnici. Još se spominju Marko Marasović, Dmitar Condogniani iz Šibenika i drugi. Godine 1757. bili su na Slapu ovi mlinari: Krsto Damjanić pok. Jakova. Jovo Damjanić, kapetan Filip Pavasović, Jure Vidović, Viktor Galiotović kao prokurator Lucijete Bratić pok. Petra, Petar Marasović, Nikola Vudrag reč. Šare, Jure Bogunović, Petar Dulibić, Luka i Mijat Blažević, Mate i Dominik Kersević, Mijo Zuane, Šimun Dulibić i Kundić. Oni su se 5. svibnja 1757. udružili u svoje ime i rodbine te dali 300 reala za prokuru Petru Marasoviću i Viktoru Galiotoviću protiv podizanja novih mlinica na Krki, što je bilo na štetu starih.²³⁰ To se vjerojatno odnosilo na investituru koju je opći providur Franjo Grimani dao 13. travnja 1756. Konstantinu Gabbu i Ivanu Vulinoviću iz Šibenika,²³¹ "a titolo di livello perpetuo" u muškoj lozi male, šumovite otočiće na Skradinskom buku s jednom kućom da tu sagrađe mlinice, koje bi sigurno oduzimale vodu starim mlinicama sagrađenim niže Slapa. Do njihova podizanja nije došlo, ekonomska borba oko unosnih mlinica i dalje se nastavljala u uvjetima koje smo iznijeli.

+++

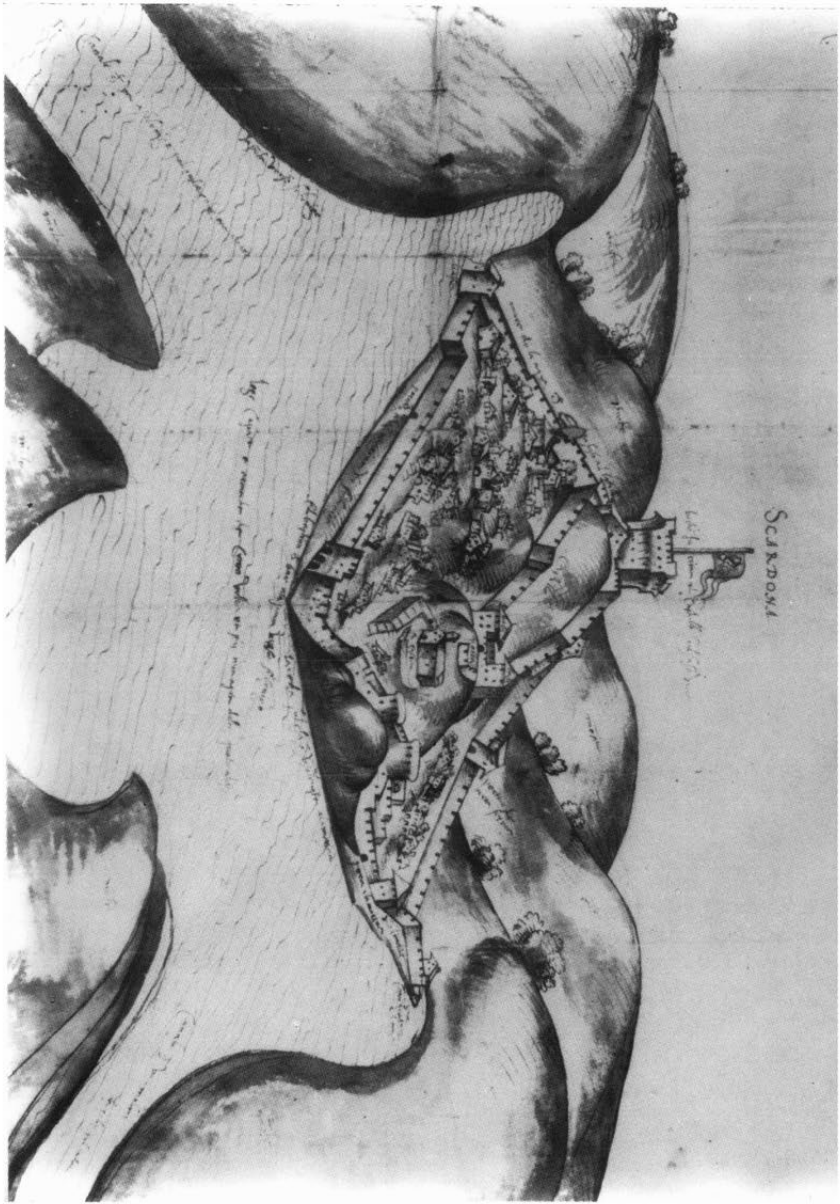
Skradin je u XVIII stoljeću postao malo, ali važno tržište kroz koje je roba iz Bosne prolazila za Šibenik, a odatle u ostale dijelove mletačke Dalmacije, Istre, Hrvatskog primorja, Veneciju i druge krajeve Italije. Građani, privezani uz romantični gradić u slikovitu pejzažu, željeli su se uzdignuti i izjednačiti s ostalim stanovnicima primorskih gradova. Stoga su već početkom stoljeća stvorili vlasteosku općinu. U njoj se stvara nova "dentrija" uvijek otvorena svakome tko se ekonomski uzdigao i pomagao jačanju grada.

Trgovački karakter Skradina očuvao se za cijelo vrijeme mletačke vladavine, a sačuvati će se i kasnije i nakon toga. Međutim, trgovina je uglavnom bila prolazna i ona je mogla ekonomski ojačati samo nekolicinu obitelji. Naprotiv, unutarinja trgovina ostala je u granicama osrednjosti. Ona nije mogla imati jači zamah, jer je bila usmjerena prema okolnim seljacima ekonomski toliko slabim da su i jeftine proizvode, žito, vino, vunu, stoku, alat, morali uzimati na kredit, a na druge, skuplje predmete nisu mogli ni pomišljati. Kreditno trgovanje nije jačalo sitne trgovce, a okolnog seljaka je slabilo, jer su se dugovi davali uz hipoteku.

230 HAZd, LB, III, 2659-2660.

231 HAZd, Spisi op. prov. F. Grimaniya, III, 223.

U tim ekonmski skućenim prilikama najveća je čast i uspjeh bio postati član vijeća vlasteoske općine, što je pojedince i njihove obitelji društveno uzdizalo iznad drugih, ali zapravo nije mnogo značilo. Duhovna nadgradnja građana, pa i skradinskih plemića, nije išla dalje od trgovine, ostala je veoma skućena i stoga su Skradinjani nepripravni dočekali novo doba koje su donosili Francuzi. Stoga su se protiv njih i digli, što je zbog francuskih represalija grad Skradin gotovo uništilo, tako da se nikad više nije uzdigao niti na visinu mletačkog razdoblja. Ostao je malo trgovište prolaznoga karaktera, a trgovina s Bosnom je oslabila, što se odrazilo na dalji njegov razvoj.

Josip Ante S o l d o: SKRADIN UNDER VENETIAN RULE

S u m m a r y

At the time of Turkish rule Skradin had a trade rather than a strategic role. It was via Skradin that trade was carried on to and from Bukovica, Lika and Bosnia. During Candian war Venice destroyed Skradin while in 1669 Venice returned it to Turks never giving up the idea of reoccupating this place which was realized in 1684. After that Skradin experienced revival and rapid settling, mostly by people from Promina and Petrovo polje. Skradin became again a strategic point for the concentrating of the army in war operations against Knin. That is why new thick walls of Skradin were rebuilt. By the arrival of the bishop and his body of canons the consciousness of old fame was aroused. After establishing the district a greater movement of the population followed. Considerable number of immigrants came from Italy, Herceg-Novi, South Primorje, Imotski, Sinj, Mostar, Zadar and its surroundings. In the 18th century Skradin became a small but important trade centre through which goods were transported from Bosnia to Šibenik and from there onward. That transitory trade strengthened economically only a few families while the internal trade remained mediocre.

(transl. by Helena Peričić Jakovljević)

